

2022

Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija

Siekiant tinkamai pasiruošti naujos valstybės pažangos strategijos rengimui ateities įžvalgų (angl. *foresight*) metodu, šioje ataskaitoje aptariamos ateities tendencijos ir iššūkiai, kurie bus svarbūs kultūros sričiai, pateikiama ankstesnių programų vertinimo apžvalga, užsienio šalių gerųjų praktikų pavyzdžiai ir esamos ekosistemos analizė. Taip pat pateikiamos rekomendacijos dėl ekosistemos transformacijos. Kartu su ateities įžvalgų metodu rengiant šią ataskaitą buvo taikyta numatomų rengti programų išankstinio vertinimo prieiga.

Tyrimą atliko:

Prof. J. Dagys; I. Petraitė; A. Tamaliūnaitė

Metodologiją rengė:

dr. E. Vaiginienė

Redagavo:

R. Kanišauskaitė

Dėkojame:

Visiems scenarijų ir tematinių ekspertinių diskusijų dalyviams ir moderatoriams, taip pat dalyvavusiems ekspertinėje apklausoje.

Informacija tyrimo citavimui:

STRATA (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Vyriausybės strateginės analizės centras.

Parengta vykdant projektą „Įrodymais grįsto valdymo kompetencijų centro įkūrimas“
(Nr.10.1.1-ESFA-V-912-01-0025)

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti info@strata.gov.lt

Turinys

Santrumpos	4
Santrauka	5
Įvadas	7
1.Kultūros ateities iššūkių ir tendencijų analizė	10
1.1. Kultūros liberalizacija ir komercializacija	11
1.2. Globalizacija	11
1.3. Skaitmenizacija	13
1.4. Migracija	14
2.Ankstesnių kultūros srities programų, jų vertinimų bei rezultatų apžvalga	16
2.1. Kultūros politikos tikslai strateginio planavimo dokumentuose	17
2.2. Kultūros politikos kaita ir rezultatai: nuoseklaus bendro modelio link	18
2.3. Visuomenės dalyvavimas kultūroje	19
2.4. Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ diskusijų ir dirbtuvių dalyvių vertinimas	20
3.Alternatyvūs kultūros vystymosi scenarijai	22
4.Kitose šalyse vykdomų pokyčių gerųjų praktikų pavyzdžiai	27
4.1. Šiaurės šalių kultūros politikos modelis	27
4.2. <i>Hallyu</i> : Pietų Korėjos kultūros banga	29
5.Esamos kultūros ekosistemos aprašymas	31
6.SSGG analizė ir poreikių nustatymas	39
7.Ekosistemos transformacijos pasiūlymai	41
8.Išvados ir rekomendacijos	44
Literatūros šaltinių sąrašas	49

Santrumpos

ES – Europos sąjunga

LKC – Lietuvos kino centras

LKI – Lietuvos kultūros institutas

LKT – Lietuvos kultūros taryba

LKTI – Lietuvos kultūros tyrimų institutas

LRKM – Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija

LRS – Lietuvos Respublikos Seimas

SRTRF – Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

STRATA – Vyriausybės strateginės analizės centras

Santrauka

Kultūros procesai yra glaudžiai susiję su socialiniais procesais, ir svarbiausios ateities kultūrą lemsiančios socialinės megatendencijos bus liberalizacija, globalizacija, migracija ir technologijų plėtra. Šios tendencijos dar labiau prisidės prie jau dabar gajos plačios kultūros sampratos įsigalėjimo: „meno“ sąvoką vis dažniau keis „kūrybinių industrijų“ sąvoka, kuri apima ne tik paveldą, menus, kultūrinės – leidybos (knygų, žurnalų, laikraščių), garso ir vaizdo (kino ir televizijos), muzikos – industrijas, bet ir madą, dizainą, architektūrą, kompiuterinius žaidimus ir programas, skaitmeninę žiniasklaidą ar net transmediją (daugiaplatformį pasakojimą). Bus atsisakoma elitinės ir išskirtinės kultūros, iškeliant kūrybiškumą, kuris laikomas demokratišku ir įtraukiu. Nykstant autonominės aukštosios kultūros ir industrinių kultūros aspektų atskyrimui, kuris ir vyriausybių bei jų koordinuojamų kultūros politikos agentūrų funkcijų suvokimas: nuo pastangų kurti santykinai autonomišką viešąją kultūros sferą, kurioje ir dėl kurios galėtų plėtotis autonominė nacionalinė kultūra, bus persiorientuojama į kultūros ekonominio potencialo realizaciją.

Mažosios šalys, dreifuojančios pasroviui su globalizacija, nesiimančios rimtų nacionalinės kalbos ir kultūros stiprinimo priemonių gali virsti kultūriškai ir ekonomiškai išnaudojamu globalios kultūros segmentu, tačiau tikslingai išnaudojamas tarptautiškumas kultūros lauko veikėjams gali sudaryti palankias sąlygas turinio plėtotei ir sklaidai, sukurti naujų darbo ir pajamų galimybių. Šias galimybes, be abejonės, akseleruos ir kultūros skaitmenizacijos procesai. Kita vertus, potencialią grėsmę vietiniams skaitmeninio turinio gamintojams ir platintojams kels tarptautinės, panašios į monopolines, įmonės, valdančios interneto turinio platinimą. Sprendimų šiai problemai turės būti ieškoma ne tik per nacionalinę kultūros politiką, bet ir visos Europos lygmeniu. Skaitmenizacijos akivaizdoje ypač aktualus taps gebėjimas naudotis medijomis ir kritiškas mąstymas. Pažymėtina, kad globalizacija, migracija ir skaitmenizacija, skatinančios nuolatinis tarptautinius idėjų, simbolių ir prasmų mainus, gali sukelti ir priešiškas emocijas ar jausmus: nerimas ir nepakankamas tarpusavio supratimas gali kurstyti ksenofobiją. Visa tai rodo ilgalaikių kultūros politikos programų, koordinuojamų su socialinėmis, švietimo ir ekonominėmis priemonėmis, poreikį.

Atlikus ankstesnių kultūros politikos kryptis nurodančių strateginių dokumentų apžvalgą išryškėjo, kad juose kultūrai priskirtas ypač platus tikslų rinkinys ir tik santykinai nedidelė jų dalis sietina su profesionaliuoju menu, tad vyrauja plati kultūros ir jos vaidmens valstybės bei visuomenės raidoje samprata. Tai byloja apie įsąmonintą kultūros svarbą, tačiau taip pat sustiprina kultūros lauko bei politikos fragmentiškumo riziką. Pastangos šią riziką suvaldyti lig šiol nebuvo pakankamos: atskirų kultūros sričių ir institucijų veiklą reglamentuojantys įstatymai yra nepakankami, nes neapima kultūros politikos visumos. Vis dar stokojama mechanizmo, kuris užtikrintų, kad kultūros politikos sprendimų paieška ir alternatyvų vertinimas būtų atliekami nuosekliai. Kultūra vis dar yra nepakankamai remiama, infrastruktūra tinkamai neatnaujinta, o kultūros finansavimo modelis nėra tvarus ir kokybiškas. Nors kultūros prieinamumas ankstesniuose kultūros politiką nusakančiuose dokumentuose buvo konceptualizuojamas kaip vienodas prieinamumas regionuose, ryškėja poreikis praplėsti prieinamumo sąvoką įtraukiant kultūros prieinamumo visoms socialinėms grupėms didinimą ir pasirengimo priimti ir interpretuoti kultūrą lavinimą.

Svarbus „Lietuva 2050“ pažangos strategijos rengimo etapas buvo scenarijų dirbtuvės, į kurias buvo įtrauktas platus ekspertų ratas. Šių dirbtuvių metu buvo naudotas ateities numatymo (angl. *forecasting*) metodas: atsižvelgiant į išanalizuotas ateities megatendencijas ir Lietuvai aktualius iššūkius buvo identifikuoti keturi galimi ateities scenarijai, suformuoti pagal demokratijos–autokratijos ir švietimo proveržio–švietimo stagnacijos ašis. Manoma, kad nuo galimybės įgyvendinti proveržį švietime ir dominuosiančios valdysenos formos priklauso ir visos valstybės ateitis. Šioje ataskaitoje detalizuota, kaip kiekvieno scenarijaus atveju atrodytų kultūros laukas ir kokios vertybės vyrautų.

Pageidaujamo scenarijaus – „Šiaurinės žvaigždės“, – atspindinčio švietimo proveržį ir demokratijos įsigalėjimą, pagrindiniai bruožai kultūros srityje yra tai, kad kultūra Lietuvai, kaip mažai šaliai, yra vienas iš svarbiausių prioritetų. Dėl savitos autentiškos kultūros esame atpažįstami pasaulyje. Atsirandant vis daugiau laiko po darbo ir kitų įsipareigojimų, išauga kūrybinis savęs realizavimas bei dalyvavimas kultūroje. Valstybės institucijos dirba

ne tik tiesiogiai su kultūros sektoriumi, o pirmiausia su visuomene, siekdamas formuoti kokybiško produkto paklausą. Egzistuoja platus kultūros paslaugų pasirinkimas įvairiems vartotojams, be to, žmonės patys įsitraukia į įvairias kūrybines veiklas. Ilgainiui visuomenėje susiformuoja filantropijos ir mecenatystės tradicijos – tai leidžia daugiau kultūros kilti „iš apačios“, mažėja kultūrinė atskirtis tarp didžiųjų miestų ir regionų. Visuomenėje dominuoja postmaterialios saviraiškos vertybės: vertinamos politinės laisvės ir dalyvavimas, savirealizacija, asmeniniai santykiai, kūrybiškumas ir rūpinimasis aplinka. Vyrauja individualizmas, bet kartu nestokojama empatijos ir pagarbaus santykio su kitu. Šioje visuomenėje nebijoma klysti, bandyti naujų dalykų, egzistuoja tolerancija klaidai. Saugumas – fizinis ir ekonominis – yra priimamas kaip savaime suprantamas, o visuomenės bei individų pasitikėjimas savimi bei savo kultūra yra pakankamai aukštas, tad nekyla poreikio primygtinai laikytis etno-centriškos tapatybės sampratos. Vyraujantis gyvenimo stilius yra saikas ir lėtumas, žmonės pasižymi aukštu socialiniu ir emociniu raštingumu.

Siekiant identifikuoti sąlygas ir galimybes judėti pageidaujamo scenarijaus kultūros srityje link, ataskaitoje taip pat analizuoti kitų šalių pavyzdžiai ir pasiekimai, orientuojantis į Šiaurės šalių modelį, kuris atspindi pageidaujamą scenarijų. Šiame Šiaurės šalių modelyje menas ir kultūros paslaugos yra prilyginamos „gerovės paslaugoms“, prie kurių vienodą prieigą turi turėti visi visuomenės nariai. Šis modelis taip pat sudaro sąlygas menininkams jaustis pilnaverčiais visuomenės nariais stengiantis užtikrinti pastovias pajamas ir socialines garantijas tarp įsidarbinimo laikotarpių. Taip pat aptariamas Pietų Korėjos pavyzdys, kuris yra svarbus dėl to, kad per pastaruosius keletą dešimtmečių Pietų Korėja įgijo pasaulinės reikšmės populiariosios kultūros gamybos centro įvaizdį. Tai didžiulis pokytis, atsižvelgiant į tai, kad iki praėjusio amžiaus pabaigos šios šalies kultūra pasaulyje buvo mažai žinoma. Taigi, šios šalies kultūros politika skatina visapusišką pasaulio domėjimąsi Pietų Korėja ir tuo yra ne tik kultūriškai, bet ir ekonomiškai naudinga.

Keltas klausimas, kokius resursus Lietuva turi judėti norimo ateities scenarijaus link ir su kokiais trukdžiais gali šiame kelyje susidurti bei kaip juos įveikti. Šiuo tikslu visų pirma aptarta esama Lietuvos kultūros ekosistema: teisinis pagrindas, veikėjai ir sprendimų priėmimo pobūdis. Siekiant identifikuoti kultūros politikos kryptis, reikalingas judant pageidaujamo ateities scenarijaus link, aptartos kultūros ekosistemos silpnybės, stiprybės, galimybės ir grėsmės šio scenarijaus kontekste. Įvertinta, kad kultūros ekosistemos pokyčio, reikalingo judant pageidaujamo ateities scenarijaus link, galimybes riboja tai, jog kultūros laukui aktualūs įstatymai iš esmės reglamentuoja tik atskiras sritis ar specifinius aspektus: nėra vieno pagrindinio kultūros lauką ir jo elementų sąveiką reglamentuojančio įstatymo, kuris užtikrintų integralų požiūrį į skirtingus kultūros lauko fragmentus reglamentuojančius įstatymus, išskirtų kultūros politikos sritis, vienodai apibrėžtų sąvokas, bendruosius kultūros politikos principus, raidos kryptis, kultūros įstaigų misijas, funkcijas, tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Kiti Lietuvos kultūros ekosistemos ypatumai, ribojantys judėjimą pageidaujamo scenarijaus link, yra nepakankamas finansavimas, kultūros paslaugų tinklo geografinis netolygumas ir nepakankama prieinamų kultūros paslaugų kokybė bei paveldimo ir perduodamo vartotojų kultūrinio kapitalo stoka.

Remiantis atlikta analize pateikti kultūros ekosistemos transformacijos pasiūlymai. Viena svarbiausių pokyčių kryptis kartu yra ir viena mažiausiai apčiuopiamų – reikalingas konceptualus posūkis kultūros politikos diskurse, persiorientuojant nuo siauresnės į platesnę, gilesnę, bet kartu kasdienybę apimančią kultūros sampratą. Svarbu atsakyti įsisenėjusio kultūros supratimo kaip vien malonios momentinės pramogos ar turiningo laisvalaikio, aiškiai atskirtos nuo viso likusio gyvenimo. Tam visų pirma yra reikalingas sutarimas ir ilgalaikis politinis įsipareigojimas dėl kultūros vertės valstybei. Siekiant įgalinti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą būtina sukurti bendrą kultūros pažangos programą, kuri neapsiribotų vien nusistovėjusiais kultūros institucijų ir organizacijų poreikiais ir galimybėmis, kuriai būtų vadovaujama ne vienos ministerijos, bet vyriausybės lygmeniu. Kita svarbi kryptis yra regioninės atskirties mažinimas: kultūros politika turi būti įgyvendinama regioniniu lygmeniu, derinami centrinės valdžios ir miestų savivaldos veiksmai teikiant kultūrinę paslaugą. Taip pat svarbu diegti efektyvias ne tik regioninės, bet ir socialinės atskirties mažinimo priemones, sudarant sąlygas kultivuoti kultūrinį kapitalą, kuris visų pirma turi būti realizuojamas per kultūros edukacijos integraciją į bendrojo ugdymo sistemą. Paskutiniame skyriuje pateikiami konkrečių priemonių, kurios leis užtikrinti, kad šie pokyčiai iki 2050 m. būtų įgyvendinti, pasiūlymai.

Įvadas

Čia pateikiamas tyrimas buvo parengtas kaip gilinamasis žvilgsnis į kultūros ir kultūros politikos tematiką „Lietuva 2050“ pažangos strategijos rengimo procese identifikuotų galimų ateities scenarijų kontekste. Šio dokumento tikslas – įvertinti kultūros ir kultūros politikos reikšmę Lietuvos valstybės ateities darbotvarkėje, identifikuoti esamos ekosistemos pobūdį, nustatyti pokyčių kryptis ir numatomų veiksmų būsimą poveikį. Tikimasi, kad siektinos kultūros ekosistemos transformacijos ženkliai paveiktų Lietuvos visuomenės gyvenimą ir valstybės strateginių ambicijų įgyvendinimą ne tik kultūros, bet ir kitose valstybės gyvenimo srityse.

Žmonėms, jų grupėms ir organizacijoms ieškant naujų raidos orientyrų, pagrindiniai XXI amžiaus iššūkiai yra ir bus daugiausia kultūrinio pobūdžio, susiję su abejonėmis ir nesutarimais dėl vertybių ir žmogaus teisių, kylančių pavojų demokratijai (taip pat ir skaitmeninėje erdvėje). Demokratinėje visuomenėje šios aplinkybės reikalauja skatinti platų dialogą, įtraukiantį kuo daugiau gyventojų ir jų grupių, pasitelkiant kultūros sektoriaus potencialą. Šis sektorius suteikia erdvę, kurioje gali intensyviai vystytis simboliniai mainai ir socialinis dialogas, tačiau jis taip pat gali būti pasitelkiamas, kad tarnautų tam tikroms ribotų interesų grupėms. Todėl itin svarbi tampa kultūros ir kūrybos politika, skatinanti idėjų ir nuomonių apykaitą įvairiais lygmenimis (nacionaliniu, regioniniu ar vietos lygiu).

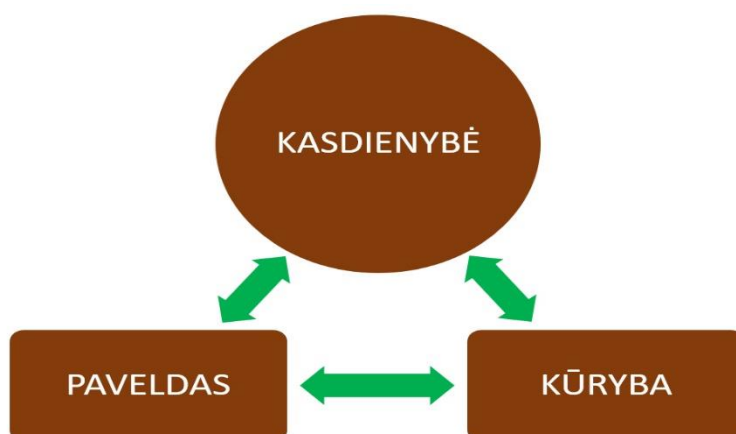
Gerai žinomi teorinio kultūros sąvokos apibrėžimo keblumai tampa praktiniu bet kokio konstruktyvaus kultūros politikos ar kultūros strategijos aptarimo iššūkiu. Iš vienos pusės, apibrėžiant kultūros sąvoką pernelyg siauriai, kyla pavojus neatsižvelgti į politiniu ar socialiniu požiūriu reikšmingus kultūrinio gyvenimo elementus. Kita vertus, kultūros sąvoką apibrėžiant pernelyg plačiai, gali tekti konstatuoti, kad viskas yra kultūra, t. y. kultūrai priskirti bet kokią elementarius fiziologinius procesus peržengiančią žmogiškąją veiklą.

Šioje ataskaitoje implicitiškai remiamasi idealizuotu teoriniu modeliu, sąlyginai išskiriant tris visuomenės kultūrinio gyvenimo segmentus – paveldą, kūrybą ir kasdienybę.

Paveldo sąvoka apima ne tik pripažintas materialias ir nematerialias vertybes, instituciškai saugomas viešosiose erdvėse, muziejuose, bibliotekose ar archyvuose, bet ir iš praeities perimtas institucijas, tradicijas, infrastruktūrą. Kūrybinio lauko sąvoka apima ne tik instituciškai įtvirtintas akademinės kūrybos platformas – teatrus, galerijas, koncertų sales, festivalius, bet ir įvairias kultūrines medijas, kūrybines industrijas bei kūrybinę saviveiklą. Kultūriškai svarbi kasdienio gyvenimo sąvoka apima žmonių vertybines nuostatas, įsitikinimus, įpročius ir praktikas. Tris kultūros lauko segmentus papildo kultūrinių mainų vektoriai. Šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis jokia kultūrinė grupė, išskyrus radikalias išimtis, negali išvengti vienokio ar kitokio kultūrinio poveikio iš išorės ir bent šio tokio poveikio išorei.

Nors kiekviename iš trijų segmentų galima įžvelgti visas tris laiko dimensijas – praeities, dabarties ir ateities, visgi natūraliai sąsajos su praeitimi ryškiausiai išreikštos paveldo segmente, sąsajos su dabartimi – kasdienėje kultūroje, o sąsajos su atsinaujinimu ir ateitimi – kūrybiniame lauke.

1 paveikslėlis. Trinaris kultūros modelis

Remiantis šiuo trinariu modeliu, stebint visuomenės kultūrinį gyvenimą ir jo raidą svarbu vertinti ne tik kiekvieną segmentą atsietai nuo kitų, bet taip pat daug dėmesio skirti jų atvirumui ir tarpusavio sąveikai. Sklandus kultūrinio lauko funkcionavimas sietinas ne tik su paveldo saugojimu, bet ir kūrybinio jo permąstymu ir simboliniu aktualizavimu kasdienybėje, nes kūrybinės veiklos veikia kasdienį gyvenimą, suteikdamos jam simbolių ir prasmų klodus ir t. t. Dėl įvairių priežasčių atsirandantys šių trijų sričių sąveikos barjerai virsta konkrečiais kultūrinio gyvenimo, kaip visumos, trūkumais.

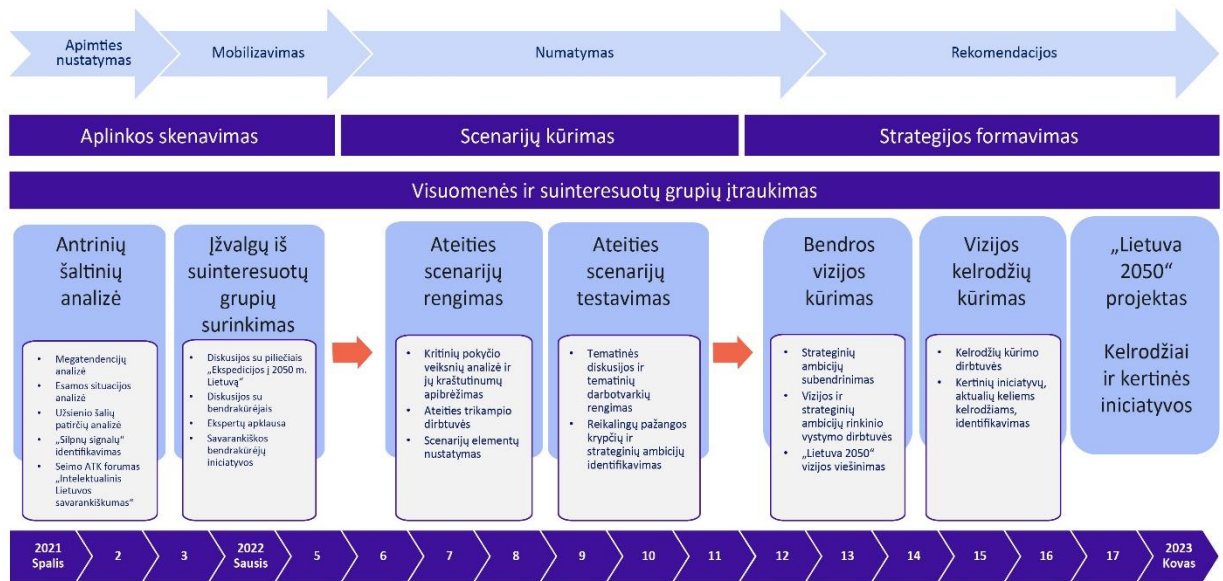
Kultūra yra visada susijusi su visuomenės vaizdiniu, pasakojimu apie save ir kitus, skirtu sau ir kitiems. Iš čia kyla politinė kultūrinio lauko svarba. Valstybingumo kontekste dabartinės visuomenės politinę tapatybę kuriantis pasakojimas neišvengiamai pasižymi istorine, į praeitį nukreipta dimensija. Valstybės ir tautos kaip įsivaizduojamos bendruomenės (Anderson, 1999) simbolinę reikšmę suteikia tikriems ar menamiems praeities įvykiams. Paveldas, atsietas nuo aktualios kūrybos ir žmonių kasdienybės, virsta neišnaudotu resursu, netenkančiu savo strateginės reikšmės. Kasdienis gyvenimas be simbolinės sąveikos su praeities paveldu ir kūrybinio atsinaujinimu netenka prasmės šaltinių, refleksijos ir kaitos galimybių. Kūrybai, atsietai nuo praeities paveldo ir kasdienybės, kyla pavojus redukuotis iki elitinio „meno menui“ arba iki proginės, fasadinės, dirbtinai reprezentacinės funkcijos.

Dokumentas buvo rengiamas laikantis ugdomosios (angl. *formative*) metodologinės nuostatos, kuria siekiama šviesti visuomenę; didinti ateities įžvalgą (angl. *foresight*), kaip strateginio planavimo metodikos, žinomumą Lietuvoje; skleisti informaciją apie numatomus kultūros srities vystymosi scenarijus, informuoti apie priemones, kurias derėtų įgyvendinti kultūros ir kultūros politikos srityje. Pateikta medžiaga grindžiama ankstesnių Lietuvos kultūros ir kultūros politikos tyrimų ir stebėsenos duomenų, relevantiškų teisės aktų ir akademinės literatūros analize. Taip pat vadovautasi medžiaga, surinkta specialiai organizuotose ekspertų diskusijose, scenarijų ir ekosistemos transformacijų dirbtuvėse.

Šioje ataskaitoje aptariama kultūros ir kultūros politikos tema. Ji apima bendriausių ateities iššūkių ir tendencijų analizę, esamos ekosistemos aprašymą, ankstesnių kultūros ir kultūros politikos srities programų vertinimų rezultatų apžvalgą, alternatyvius kultūros srities vystymosi scenarijus, kitose šalyse vykdomų pokyčių gerųjų praktikų pavyzdžius, pokyčio ekosistemos aprašymą, SSGG analizę ir poreikių nustatymą, ekosistemos transformacijos pasiūlymus, išvadas ir rekomendacijas.

„Lietuva 2050“ pažangos strategijos procesas pavaizduotas toliau pateikiamoje schemoje. Ataskaitoje atsispindi informacija, surinkta pirmųjų dviejų – aplinkos skenavimo ir scenarijų kūrimo – strategijos rengimo etapų metu.

2 paveikslėlis. „Lietuva 2050“ rengimo schema.

1. Kultūros ateities iššūkių ir tendencijų analizė

Pagrindinės įžvalgos:

- Svarbiausios ateities kultūrą lemsiančios socialinės megatendencijos bus liberalizacija, globalizacija, migracija ir technologijų plėtra.
- Bus atsisakoma orientacijos vien į elitinę ir išskirtinę kultūrą, kaip prioritetą akcentuojant kūrybiškumą ir dalyvavimą, kurie laikomi demokratiškais ir įtraukiais.
- Nuo rūpesčio sukurti santykinai autonomišką viešąją kultūros sferą, kurioje galėtų plėtotis autonominė nacionalinė kultūra, bus persiorientuojama į kultūros ekonominio ir socialinio potencialo realizaciją.
- Tikslingai išnaudojamas tarptautiškumas kultūros lauko veikėjams gali sudaryti palankias sąlygas turinio plėtotei ir sklaidai, sukurti naujų darbo ir pajamų galimybių.
- Skaitmenizacijos akivaizdoje ypatingai aktualus taps medijų raštingumas ir kritiškas mąstymas.
- Nuolatiniai tarptautiniai idėjų, simbolių ir prasmų mainai gali sukelti ir nerimą ir sąlygoti nepakankamas tarpusavio supratimą, kuris kurstyty ksenofobiją.
- Visa tai rodo ilgalaikių kultūros politikos programų, koordinuojamų su socialinėmis, švietimo ir ekonominėmis priemonėmis, poreikį.

Kultūrinė raiška suteikia žmonėms kolektyvinės tapatybės pagrindą, leidžia suvokti ir interpretuoti istorinį paveldą, suprasti tradicijų svarbą kasdieniam gyvenimui, tiesiog mėgautis grožiu, harmonija ir kūrybine veikla

Sociologai, pvz. Ulrichas Beckas ir Anthony Giddensas, tvirtina, kad XX a. dešimtajame dešimtmetyje žmonės vis daugiau mąstė apie tai, kas yra globalizacija ir kaip ji veikia jų gyvenimo kultūrinius aspektus (Giddens, 2002; Beck, 2006). Tarptautinė žiniasklaida, globalių reiškinų refleksija ir suintensyvėję ginčai dėl daugiakultūriškumo bei nacionalinių tapatybių įtraukė kultūros tematiką į politikos centrą.

Dar 1972 m. UNESCO organizuotoje pirmojoje Europos kultūros ministrų konferencijoje Jacques'as Duhamelis, tuometinis Prancūzijos kultūros ministras, pastebėdamas, kad „vargiai ar Europoje yra šalis, kuri nesuvoktų menkai apibrėžto, bet itin svarbaus fenomeno, susijusio su kultūros, kaip didžiųjų transformacijų, veikiančių šiuolaikinės visuomenės, veiksnio ir objekto, reikšme“ pabrėžė, kad „tik išplėsta kultūros samprata gali reaguoti į dabartinę situaciją, kai kiekvienoje šalyje beveik visa visuomenė yra veikiamą kultūros raidos ir suvokimo, kad šis suvokimas yra glaudžiai susijęs su ekonomikos plėtra“ (Duhamel, 1972, psl. 83, 85).

Per pastaruosius dešimtmečius įvairūs kultūros aspektai vis labiau veikė Europos piliečių gyvenimą. Reaguodama į tai Europos Komisija 2007 paskelbė Komunikatą apie Europos kultūros globalizuotame pasaulyje darbotvarkę. Atsiliepdamas į jį Europos Parlamentas 2008 m. patvirtino rezoliuciją dėl Europos kultūros globalizuotame pasaulyje darbotvarkės. Kultūra pirmą kartą buvo pakelta į aukščiausią Europos Sąjungos politikos lygį, akcentuojant tris sritis – tarpkultūrinį dialogą, kultūrą kaip kūrybiškumo katalizatorių ir kultūrą kaip tarptautinių santykių elementą.

Kultūros procesai yra glaudžiai susiję su socialiniais procesais, tad bendriausiu požiūriu juos iš esmės veikia kelios pagrindinės glaudžiai tarpusavyje susijusios socialinės megatendencijos – liberalizacija, globalizacija, migracija, skaitmenizacija.

Be kita ko, šios megatendencijos sąlygoja politiškai reikšmingo kultūros sąvokos turinio išplėtimą ir jo svarbos visuomenių raidai ir individų kasdienybei suvokimo pokyčius.

Kultūros sąvoka apima ne tik paveldą bei menus, bet ir kultūros – leidybos (knygų, žurnalų, laikraščių), garso ir vaizdo (kino ir televizijos), muzikos – industrijas. Kultūros sąvokos turinys vis dažniau papildomas ir praplečiamas pasitelkiant „kūrybinių industrijų“ terminą, taip įtraukiant platesnį spektrą veiklų, prisidedančių prie kūrybinio sektoriaus: dizainą, madą, architektūrą, kompiuterinius žaidimus ir programas, skaitmeninę žiniasklaidą ar net transmediją (daugiaplatformį pasakojimą). Tai siejama su siekiu pripažinti jų, kaip darbdavių ir gamintojų, reikšmę kūrybinei ekonomikai.

1.1. Kultūros liberalizacija ir komercializacija

Kultūros laukas yra vienas iš asmens tapatybę lemiančių veiksnių. Kolektyvinę tapatybę – pavyzdžiui, konkrečios gyvenvietės, regiono ar šalies gyventojų arba tos pačios socialinės, kultūrinės ar religinės grupės narių tapatumą – lemia bendri įsitikinimai, papročiai, kalba, socialinis statusas, istorinė patirtis, ir pan. Siekiant apsaugoti ir skatinti kultūrinę įvairovę, svarbu stiprinti kultūros lauko pažinimą ir reikšmės, kurią žmonės šiam laukui teikia suvokdami ar įsisąmonindami jį kaip savo ir kitų individualios ar kolektyvinės tapatybės dalį.

Demokratiškas valstybių kultūros politikos prioritetu pastaruoju metu vis dažniau skelbiama kultūros demokratizacija, kartais eksplikuojama kaip kultūros prieinamumas visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų išsilavinimo, socialinės padėties ar kitų demografinių parametrų. Kultūra vertinama kaip socialinis ir ekonominis išteklius, kuris turi būti kuriamas ir plėtojamas dalyvaujant ir sąveikaujant bendruomenėms ir visuomenės grupėms.

Nors kultūros lauko strateginė svarba sunkiai apibrėžiama ir išmatuojama, jo reikšmė, panašiai kaip ir kitų strategiškai reikšmingų resursų atveju (pvz., SGD terminalas), negali būti realizuota, jei visuomenės nariai stokoja prieigos prie šio resurso bei galimybių juo efektyviai naudotis. Visuomenei neprieinamas, į kasdienį gyvenimą neintegruotas kultūros paveldas ar kūrybiniai procesai gali būti lyginami su niekam neprieinamomis ar menkai eksploatuojamomis energetinių resursų saugyklomis.

Kultūros prieinamumas visiems sprendžiamas ne tik pasitelkiant priemones, kuriomis šalinami finansiniai, materialiniai ar dėl pasirengimo stokos kylantys prieigą ribojantys barjerai, bet ir išplečiant tradicinę kultūros sąvoką taip, kad ji apimtų visų visuomenės narių kultūrinius poreikius. Kultūros sąvokai suteikiamas platesnis, labiau antropologinis turinys, pasitelkiamos kultūrinės įvairovės ir kultūrinių teisių sąvokos. Kultūros sąvoka traktuojama holistiškai, kaip apimanti ne vien tik menus ir paveldą, bet įvairias gyvenimo dimensijas. Kultūros sklaida yra siejama su žmogaus orumu ir žmogaus teisėmis.

1.2. Globalizacija

Globalizacija nėra naujas reiškinys, tačiau dėl išaugusio masto ji tapo procesu, turinčiu lemtingą įtaką kasdieniam gyvenimui, žmonių savivokai, tapatybei ir santykiui su likusiu pasauliu. Tarptautinė mobilizacija, informacijos srautų greitis ir išplitimas sukūrė prielaidas naujiems kultūrinių mainų, prekybos, žinių sklaidos ir švietimo tinklams. Atsiveriančios kultūrinio ir socialinio mobilumo galimybės pagerino daugelio žmonių gyvenimo kokybę.

Nors globalizacijos terminas apibrėžiamas skirtingai, priklausomai nuo konteksto ar autoriaus interesų, egzistuoja bendras supratimas, kad didžiulį kultūros lauką įvairiais būdais veikia reiškiniai, kurie laikomi neatsiejamais globalizacijos elementais, pavyzdžiui, informacijos ir komunikacijos technologijų revoliucija, globali žiniasklaida ir globaliai susieti investicijų tinklai, kultūros industrijų plėtra pasauliniu mastu, migracijos augimas, turizmas ir urbanizacija bei bendrojo lavinimo standartizavimas. Dėl šių reiškinų poveikio nyksta atstumai ir buferinės zonos tarp skirtingų bendruomenių ir kultūrų tiek erdvėje, tiek laike, tiek valstybių viduje, tiek tarp jų.

Globalizacijos ir socialinių transformacijų procesai ne tik sukuria sąlygas atnaujintam bendruomenių dialogui, bet taip pat sukelia rimtas nematerialaus kultūros paveldo irimo, nykimo ir sunaikinimo grėsmes (UNESCO, 2003).

Galima pastebėti dvi priešingas, bet glaudžiai susijusias tendencijas. Viena vertus, vyksta nuolatinis masinės kultūros homogenizacijos procesas, formuojasi globalioji kultūra, kurią skatina greitas kultūrinės ir kitos

informacijos perdavimas ir jos pasiekiamumas. Kita vertus, didėja kultūrinės raiškos įvairovė, kurią taip pat skatina informacinės ir komunikacijos technologijos, leidžiančios daugeliui skirtingų veikėjų – individų ir grupių – skleisti savo kultūrinės preferencijas, pasirinkimus ir pozicijas. Abi kryptys išryškina dinamišką kultūros prigimtį, jos natūralų polinkį evoliucionuoti ir transformuotis tiek iš vidaus, tiek patiriant išorinį kitų kultūrų poveikį. Dėl to, nors globalizacija neabejotinai sukuria sąlygas kultūros sklaidai, jos poveikis kultūrinei įvairovei gali būti neigiamas.

Globalizacijos įtaka kultūrai kelia susirūpinimą dėl jos poveikio vietinėms kultūroms, slepiančio homogenizacijos ir komodifikacijos pavojų. Globalizacijos pavojams priskiriamas susidomėjimo ir pagarbos mažesnėms vietinėms ir tradicinėms kultūroms praradimas, ypač tarp jaunimo, dėl įsigalinčios vertybių standartizacijos, kurią gali sukelti globalizuoto žiniasklaidos turinio įtaka, standartizuotas švietimas, nekontroliuojamas masinis turizmas.

Globalizacija gali reikšti milžinišką kitų kalbų ar dominuojančių kultūrų poveikį. Daliai žmonių tai gali būti pageidautina, ypač jei tai suvokiama kaip būdas įgyti geresnį išsilavinimą, susikurti geresnes gyvenimo sąlygas ar tiesiog išvengti skurdo. Tačiau kitiems tokia asimiliacija nėra priimtina, ir jos grėsmė stiprina ryžtą išlaikyti ir stiprinti savo kalbą ir kultūrą.

Teigiamu globalizacijos aspektu laikoma prekių ir kapitalo rinkų integracija. Globalizacijos poveikis labiau diskutuotinas dėl socialinių, o ne dėl ekonominių aspektų. Globalizacija gali reikšmingai paveikti mažas nacionalines bendruomenes, kuriose žmonės šiuo metu didžiuojasi savo nacionaline tapatybe ir nori bendradarbiauti siekdami bendros ateities. Tokiose bendruomenėse globalizacijos poveikis kalbai, kultūrai ir darbo rinkai paprastai vertinamas kaip nepageidaujamas.

Paradoksalu, tačiau būtent stiprėjančios globalizacijos kontekste vis daugiau pasaulio tautų ir bendruomenių ėmė suvokti savo materialaus ar nematerialaus kultūros paveldo svarbą kaip indėlį į pasaulio kultūrų įvairovę. Lokalios bendruomenės suprato, kad jų kultūros paveldas yra trapus, bet vaidina lemiamą vaidmenį jų tapatybėje ir kad įsitraukimas į kultūrinės veiklas prisideda prie tęstinumo išsaugojimo. Kadangi visuomenei išlaikyti kultūrinį orumą be ekonominės plėtros yra sudėtinga, idealiau atveju vienu metu turėtų būti skatinama ekonominė ir kultūrinė raida.

Kai labai sureikšminamos globalizacijos procesams būdingos ekonominės vertybės ir ima dominuoti tam tikros kalbos ir kultūrinės praktikos, paspartėja kalbų ir tarmių (ypač tarp vietinių bendruomenių), kai kurių kultūrinių praktikų išnykimo tendencijos. Visos šios tendencijos skatina kultūrinės raiškos (bet nebūtinai tapatybių) ir požiūrių suvienodėjimą, o tai daro įtaką (ypač nematerialiai) kultūrinei įvairovei. Užuoat aktyviusi ir praturtinusi gyventojų estetinį ir kultūrinį suvokimą, globalizacija skandina paviršutiniškos, globalios, lengvai vartojamos ir komerciškai sėkmingos masinės kultūros sraute.

Nepasitenkinimo dėl nacionaline kalba prieinamo išsilavinimo priežastys gali būti įvairios, tačiau karjeros perspektyvos verčia žmones nuo mažens orientuotis į tarptautinį išsilavinimą (dažniausiai anglų kalba), ypač – gabius ir ambicingus, kurių šeimos pajėgios už tai mokėti. Tokia tendencija gali lemti socialinę atskirtį, kai visuomenė taps padalyta į dvi grupes – įgijusius išsilavinimą užsienio kalba, kurie gali gauti naudos iš globalizacijos, ir įgijusius išsilavinimą nacionalinėmis kalbomis, kurie yra palikti globalizacijos proceso nuošalyje. Nacionalinė kultūra lieka su pastarąja, bet pirmoji tolsta nuo jos į globaliąją kultūrą, kurioje dominuoja didžiųjų valstybių įtaka. Kyla pavojus mažosioms kultūroms virsti getų ir rezervatų kultūra. Dviejų grupių sambūvis gali virsti vidinių įtampų šaltiniu.

Kalbos, kaip svarbaus kultūros dėmens, vartojimas yra pagrindinis būdas apsaugoti ją nuo išnykimo. Siekiant užkirsti kelią kalbų įvairovės praradimui, gimtųjų kalbų vartojimas turėtų būti skatinamas ne tik jas dokumentuojant, bet ir skatinant gyvą, aktualų ir niuansuotą jų vartojimą kultūros lauke per poeziją, prozą, teatrą, kiną, ir pan.

Nors naujų veikėjų, įskaitant tarptautines verslo įmones, pagausėjimas ir suaktyvėjimas gali būti nepalankus vietinėms tapatybėms, kultūros produktai, gaminami keliose į globalią gamybos grandinę įsitraukiančiose šalyse, gali palikti skurdesnes šalis pačiame šios grandinės gale ir su menkesne ekonomine nauda. Dėl globalizacijos procesų sukeltos padidėjusios konkurencijos ir žmonių judumo siekdamas konkurencinio pranašumo miestų ir

regionų valdžios institucijos taip pat ima aktyviau naudoti kultūros vertybes ir išteklius kaip vietos kūrimo (angl. *place-making*) ar rinkodaros formą.

Mažosios šalys, dreifuojančios su globalizacija, nesiimančios rimtų priemonių dėl nacionalinės kalbos ir kultūros stiprinimo, gali virsti kultūriškai ir ekonomiškai išnaudojamu globaliosios kultūros segmentu. Geriausiu atveju gryoji globalizacijos nauda bus nereikšminga dėl jos sukuriamų socialinių ir politinių problemų; blogiausiu atveju bus gravituojama link antiglobalistinio režimo ir dėl to nukentės ekonomika. Pastaroji galimybė jokiū būdu nėra vien teorinė, nes tie, kurie negauna naudos iš globalizacijos arba kurie patiria jos žalą, dažnai linkę pasiduoti politinei mobilizacijai, siekdami atkeršyti dabartiniam režimui, kuris jų sąskaita naudingas nedidelei, bet stipriai mažumai.

Kultūrų raida neatsiejama nuo globalių sąveikų, o meno ir kultūros darbuotojai taip pat veikia vis labiau tarptautinėje aplinkoje. Tai, kad daugelis iškilių menininkų ir kūrėjų siekia būti ne vien nacionalinės, bet visų pirma globaliosios kultūros atstovai, rodo aktyvesnės Europos kultūros politikos poreikį. Nors Europos kultūrinis gyvenimas apskritai labai priklauso nuo valstybių finansavimo, visų rūšių ir formų tarptautiniai festivaliai rodo, kad globalizacijos amžiuje kūrėjams ir publikai reikalinga platesnė kultūrinių manevrų erdvė, nei jiems gali suteikti nacionalinė valstybė.

Globalizacija reiškia didesnę konkurenciją meno ir kultūros produktų rinkoje. Sėkmingai išnaudojamas tarptautiškumas kultūros lauko veikėjams gali sudaryti palankias sąlygas turinio plėtojei ir sklaidai, sukurti naujų darbo ir pajamų galimybių. Kultūros produktai ir paslaugos yra vis labiau valstybių ir visuomenių ribas peržengiantys kūriniai, per komunikacijos ir informacijos technologijas įtraukiami į globalią mainų sistemą. Internacionalizavimo potencialas bus didesnis, jei bus sustiprintos jo institucinės prielaidos ir jį palaikančios struktūros. Tačiau tautiškumas, net ir patirdamas įvairias transformacijas, išlieka svarbus tapatybės dėmuo, reikšmingas kultūros raidos bei kultūros paveldo puoselėjimo aspektas.

1.3. Skaitmenizacija

Skaitmenizacija labiau nei ankstesnės inovacijos keičia gamybos, verslo ir darbo struktūras, tačiau taip pat turi įtakos kultūrinių paslaugų ir turinio teikimo formoms, jų paklausai, vartojimui ir gyvenimo būdai apskritai. Technologijos pagreitina produktų ir idėjų apykaitą. Neabejotina, kad kūrybiniai procesai visuose pasaulio regionuose tampa viena svarbiausių naujosios ekonomikos dimensijų. Kūrybinė ekonomika įsitvirtina kaip vienas iš dominuojančių ateities sektorių įvairiose – dizaino, vizualiųjų ir scenos menų, žiniasklaidos, mitybos ir mados – srityse. Kūrybinių sektorių ir skaitmenizacijos santykis yra sudėtingas. Kūrybiniai sektoriai yra augantys, todėl neretai stipriai remiasi skaitmenizacija arba plačiai ja naudojasi. Kartu šiose srityse randasi ir naujų verslo galimybių. Dėl savo kuriamų naujovių šie sektoriai gali būti vertinami kaip skaitmeninės eros tendencijų kūrėjai. Švietimas meno ir kultūros srityse gali paspartinti šią tendenciją, išryškindamas skirtingų sričių sąveiką mokymo programose, stiprindamas atitinkamą patirtį.

Skaitmenizacijos veikiamoje visuomenėje kultūros paveldas įgyja naujas formas. Vis didesnę dalį sudaro nematerialūs ir suskaitmeninti kultūros paveldas. Muziejų, bibliotekų, archyvų ir kitų veikėjų saugomi kultūros paveldo objektai ir žinios tapo plačiau prieinami skaitmenine forma. Skaitmenizacija transformuoja bibliotekas iš knygų saugyklų į pagrindinę infrastruktūrą, apimančią muziejų, bibliotekų ir archyvų sektorius. Tai suteikia pagrindą kultūros paveldo medžiagos skaitmeniniu formatu plačiam naudojimui ir ilgalaikiam išsaugojimui. Tačiau svarbu užtikrinti, kad technologijų naudojimas neapsiribotų vien to paveldo užkonservavimu, trukdysiančiu tolesnei raidai. Suskaitmenintas kultūros paveldas turi tapti kuo plačiau prieinamas, viešajame ir privačiame sektoriuose kuriant su juo susietus naujus produktus ir paslaugas. Tai, be kita ko, reikalauja ne tik kryptingai skatinti skaitmenizuotų paveldo išteklių įtraukimą į įvairiems tikslams kuriamus produktus ar paslaugas, bet taip pat paveldo skaitmeninimo veiklas ir formatą projektuoti atsižvelgiant į konkrečius ir dinamiškus kūrybinių industrijų ir kitų potencialių vartotojų poreikius.

Tikėtina, kad tęsiantis medijų pasaulio transformacijoms, kultūros produktų sklaidą vis labiau kontroliuos globalūs platintojai ir platinimo platformos. Vadinamojo platformų kapitalizmo atsiradimas yra svarbus

skaitmeninio posūčio etapas. Viena vertus, panašių į monopolį tarptautinių įmonių, valdančių interneto turinio platinimą, keliama potenciali grėsmė vietiniams skaitmeninio turinio gamintojams ir platintojams išryškina būtinybę atsižvelgti į tai nacionalinėje kultūros politikoje. Garso ir vaizdo įrašų pramonė ir už šių įrašų naudojimą mokami honorarai priklauso nuo pasaulinio masto skaitmeninių platinimo platformų. Kūrybinio turinio gamintojai ir kiti teisių turėtojai vis dažniau lieka be tinkamo atlygio, kai medžiaga naudojama internetinių platformų paslaugose. Autorių teisių problemos ir rizika, susijusi su šiais pokyčiais, išliks ir taip pat gali įgyti naujų formų. Tai problema, kurios sprendimų turėtų būti ieškoma visos Europos lygiu.

„Internetas ir skaitmeninė žiniasklaida tapo bendros viešosios kultūros erdvės dalimi, kuri turėtų būti palaikoma tvirtais kultūros politikos tikslais“ (ETMK, 2018). Socialiniai tinklai tapo reikšmingu viešosios nuomonės veiksmu. Jauniausios kartos užaugo naujoje žiniasklaidos kultūroje. Jie patys kuria žiniasklaidos ir kultūros turinį ir laisvai dalijasi juo internete. Kadangi vis daugiau dėmesio skiriama audiovizualinei kultūrai, gebėjimas kritiškai naudotis medijomis ir žiniasklaida tampa esminiais įgūdžiais visose amžiaus grupėse. Ankstyvame visuotinės skaitmenizacijos etape pagrindiniai iššūkiai buvo iš esmės formalios ir technologinės prigimties – kaip įsigyti ir įvaldyti technologines priemones, bet ilgainiui jie perauga į humanitarinio išsilavinimo ir kultūrinio pobūdžio problemas, susijusias su suskaitmenintu ir plačiai prieinamu kultūriniu turiniu, gebėjimu jį interpretuoti, kurti, kelti ir reflektuoti jo vartojimo tikslus. Pastebima, kad, nepaisant aukštų skaitmeninių technologijų vartojimo rodiklių, moksleivių tekstų suvokimo gebėjimo rodikliai prastėja. Tyrimų rezultatai rodo, kad susilpnėjo vaikų ir jaunimo skaitymo įgūdžiai, o atskirtis šioje srityje padidėjo.

Skaitmeninės paslaugos gali būti pasitelkiamos kaip svarbi pagalbinė priemonė sprendžiant kultūrinės atskirties, regioninių kultūros grupių ir asmenų įtraukimo ir dalyvavimo problemą. Tačiau skaitmeninės paslaugos negali pakeisti aktyvios sąveikos tarp kūrėjų bei atlikėjų ir jų auditorijos, o tai reiškia, kad poreikis organizuoti gastroles, regionų meno ir kultūros institucijų bei grupių bendradarbiavimą, kitas aktyvią sąveiką užtikrinančias paslaugų formas nesumažės.

1.4. Migracija

Galima prognozuoti, jog imigrantai sudarys vis didesnę Šiaurės Europos, taip pat ir Lietuvos gyventojų dalį. Dėl šių demografinių tendencijų kultūrinis visuomenės profilis darys vis įvairesnis. Augant demografinėi įvairovei, tas pats atsitiks ir su vertybėmis, papročiais ir skoniais. Individualizmo augimas ir bendruomeniškumo stiprėjimas bus dvi viena kitą papildančios tendencijos. Gyventojų struktūros įvairumas padidins bendrą kultūros produktų ir paslaugų paklausą, bet taip pat dar labiau ją fragmentuos. Išsiplės skirtingų gyvenamųjų ir pasirinkimų spektras, o mažos, stiprią tapatybę turinčios bendruomenės taps bendruomeniškumo tvirtove. Gyventojų grupių įvairovės augimas reiškia ir didėjančios ekonominės bei socialinės nelygybės grėsmę. Kultūros vartotojai taps reiklesni. Visuomenei skiriant vis daugiau laiko aktyviam gyvenimui kils ilgesnio kultūros institucijų darbo laiko, pasirodymų grafikų lankstumo ir dar lengviau prieinamų kultūros objektų poreikis.

Atsižvelgiant į globalių komunikacijos priemonių paplitimą ir prieinamumą, jų teikiamos galimybės lemia tai, kad migrantai nenutraukia kultūrinių saitų su savo kilmės vieta, bet išlaiko ankstesniais laikais emigracijos kontekste sunkiai įsivaizduojamus asmeninius ir kultūrinius saitus. Tokiomis aplinkybėmis migracija tampa didesniu kultūriniu iššūkiu ne tiek savo gyvenamąją vietą pakeitusiems migrantams, kiek visuomenei, kurioje jie atsidūrė. Globalizacijos veiksniai, sukuriantys migracijos modelius, apima nuolatinis tarptautinius idėjų, simbolių ir prasių mainų srautus, glaudžiai susiejančius kultūrine įvairove pasižyminčias vietas ir jų gyventojų kilmės vietas. Kyla įtampa tarp kultūrinės asimiliacijos ir integracijos. Neišvengiamas klausimas, ar šalies orientacija yra daugiakultūrinė, ar monokultūrinė?

Spartėjanti globalizacija ir masinės migracijos reiškiniai neišvengiamai veikia socialinę tikrovę bei jos suvokimą ir gali sukelti priešiškas emocijas ar jausmus. Europos visuomenėse migracija tampa nerimo, baimių ir įtampos šaltiniais. Jais naudojasi populistiniai politikai, kurstantys neapykanta ir ksenofobija persmelktą politinę mitologiją. Bendrų interesų ir komunikacijos stoka sukuria palankias sąlygas stereotipams įsigalėti. Iškyla pavojus, kad kultūros laukas taps ne visuomenę vienijančiu veiksmu, bet konflikto terpe ir šaltiniu. Nepaisant to, didelį

visuomenės integracijos potencialą išlaiko kūryba ir tokios kultūrinės veiklos, kaip aktyvus darbas su kultūros simboliais ir prasmėmis, jų perskaitymu ir interpretavimu.

Imigracijos atžvilgiu neretai išsiskiria šalies ekonominiai ir kultūriniai interesai. Šiuolaikinės Europos kultūriniame lauke migracija tiesiogiai stimuliuoja dvi tendencijas. Viena vertus, į migrantų grupes žvelgiama kaip į potencialią auditoriją, ar auditorijos vystymo politikos priemonių objektą. Kita vertus, globali migracija ir susijusi tematika įtraukiama kaip kultūros institucijų kūrybinių projektų tema. Tai sudaro prielaidas palaipsniui iš esmės permąstyti lokalias kultūrinės vertybes, santykį su kitomis kultūromis. Tikėtina, kad dabar pastebimas poreikis ir noras dekolonizuoti globalią kultūrinę erdvę, išlaisvinant ją nuo eurocentrizmo ateityje tik stiprės ir bus ryškesnis. Iššūkiu gali tapti menkas imigrantų matomumas nusistovėjusiame meniniame ir kultūriniame gyvenime. Taip pat pastebima, kad jie sudaro tik nedidelę meno ir kultūros įstaigų lankytojų dalį.

Kultūros požiūriu neaktyvių gyventojų grupių pasiekimas ir įtraukimas į meno bei kultūros procesus bus svarbūs tikslai. Tikrai egalitarinės demokratinės visuomenės kultūrinė viešoji sfera turėtų būti dinamiška kontaktų zona, kurioje susitinka įvairios stiprios ir silpnesnės interesų grupės, dalyvaujančios kultūrinių sprendimų priėmimo procesuose kaip lygiavertės ir turinčios bendru susitarimu priimtus principus. Lietuvos viešoji kultūros sfera kol kas nėra tokia kontaktinė zona. Tai rodo ilgalaikių kultūros politikos programų, koordinuojamų su socialinėmis, švietimo ir ekonominėmis priemonėmis, poreikį.

2. Ankstesnių kultūros srities programų, jų vertinimų bei rezultatų apžvalga

Pagrindinės įžvalgos:

- Strateginio planavimo dokumentuose kultūrai priskirtas ypač platus tikslų rinkinys, tik santykinai nedidelė jų dalis sietina su profesionaliuoju metu, tad vyrauja plati kultūros ir jos vaidmens valstybės bei visuomenės raidoje samprata. Tai byloja apie įsisąmonintą kultūros svarbą, tačiau taip pat sustiprina kultūros lauko bei politikos fragmentiškumo riziką.
- Atskirų kultūros sričių ir institucijų veiklą reglamentuojantys įstatymai yra nepakankami, nes neapima kultūros politikos visumos. Vis dar stokojama mechanizmo, kuris užtikrintų, kad kultūros politikos sprendimų paieška ir alternatyvų vertinimas būtų atliekami nuosekliai.
- Kultūros politikos tikslų nuoseklumą buvo siekiama užtikrinti LR Seimo patvirtintomis Lietuvos kultūros politikos kaitos gairėmis, tačiau šios gairės buvo įgyvendintos nepakankamai, nes įvykdytas tik vienas jose numatytas siekis – įkurta ir veikia Lietuvos kultūros taryba. Kultūra vis dar yra nepakankamai remiama, infrastruktūra tinkamai neatnaujinta, o kultūros finansavimo modelis nėra tvarus ir kokybiškas.
- Nors kultūros prieinamumas ankstesniuose kultūros politiką nusakančiuose dokumentuose buvo konceptualizuojamas kaip vienodas prieinamumas regionuose, ryškėja poreikis praplėsti prieinamumo sąvoką įtraukiant kultūros prieinamumo visoms socialinėms grupėms didinimą ir pasirengimo priimti ir interpretuoti kultūrą lavinimą.

Šiame skyriuje apibendrinami strateginiai planavimo dokumentai, ilgalaikės politikos programos, aktualios sektorinės vidutinio laikotarpio programos ir jų vertinimai viešojo valdymo srityje. Konkrečiau, aptariami Valstybės pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ ir 2021-2030 m. Nacionaliniame pažangos plane išsikelti tikslai, XVIII Vyriausybės programa, Lietuvos kultūros politikos gairės. Pažymėtina, kad ne visiems minėtiems dokumentams atlikti programos ar poveikio vertinimai. Nepaisant to, žvilgsnis į juos ir juose keliamų tikslų raidą leidžia formuoti geresnį supratimą apie tai, ką sprendimų priėmėjai bei kultūros lauko dalyviai suvokia kaip svarbiausius kultūros politikos tikslus, dėmesio reikalaujančius iššūkius ir kaip projektuoja jų sprendimo galimybes. Nesant pakankamai aktualių politikos programų vertinimų, apžvalga taip pat bus papildyta apklausų duomenimis ir aktualiomis mokslinių straipsnių įžvalgomis, o kartu ir Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ rengimo kontekste rengtų diskusijų bei kultūros politikai reflektuoti skirtų dirbtuvių duomenimis.

Žvelgiant bendriau į duomenis apie Lietuvos kultūros bei kultūros politikos būklę, galima pastebėti, jog pastarąjį dešimtmetį sparčiai išaugo šio lauko stebėsenos tyrimų, reguliariai atliekamos kultūros paslaugų vartojimo ir dalyvavimo apklausos. Vis dėlto, kiekybinis kultūros tyrimų augimas reiškia ir tai, kad dalis tyrimų yra fragmentuoti ar orientuoti į specifinės ir gana siauros kultūros srities analizę, taip pat, neturi tęstinumo laike, tad gali būti tik ribotai panaudojami politikos vertinimui (Laužikas ir kt., 2020).

Pažymėtina, kad minėti kultūros tyrimų trūkumai yra itin aktualūs kultūrinės ir socialinės tapatybės aspektu, nes neteikia gilesnio ir detalesnio Lietuvos visuomenės pažinimo. Tai reiškia, kad Lietuvos kultūra plačiaja prasme nėra pilnai pažinta – nėra aiškios skirtingoms socialinėms ir kultūrinėms grupėms priklausančių gyventojų nuomonės ir preferencijos, nėra stebima šių nuomonių raida, todėl trūksta realiais duomenimis grįsto supratimo

apie tai kaip Lietuvos gyventojai suvokia savo tapatybę, kaip ši tapatybė kinta ir kokios priežastys sąlygoja šį kismą. Lietuvos sociologai, Valstybės pažangos taryba, Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – LRS) Ateities komitetas ir jo „Intelektinės Lietuvos savarankiškumo forumas“ nepakankamą Lietuvos visuomenės pažinimo gylį akcentavo kaip svarbią problemą kuriant ir komunikuojant Lietuvos ateities viziją¹. Atsakas į tai yra pradėtas projektuoti Lietuvos ilgalaikis socialinis tyrimas (LIST) (STRATA, 2022).

2.1. Kultūros politikos tikslai strateginio planavimo dokumentuose

2012 m. patvirtintos Lietuvos pažangos strategijos „Lietuva 2030“ (toliau – Strategija) „Sumanios visuomenės“ srityje įvardijami bendri ilgalaikiai kultūros politikos tikslai – stiprinti kūrybingą, iniciatyvią ir veiklią visuomenę. Strategijoje teigiama, kad vaizduotė, kūrybiškumas ir kritinis mąstymas yra svarbūs šalies ištekliai ir turi būti ugdomi nuo vaikystės. Kultūra suprantama ne tik kaip muziejų, parodų ar teatrų lankymas, bet ir plačiau – kaip visuomenės savivokos ir saviraiškos plotmė, kurianti pridėtinę vertę įvairiose visuomenės gyvenimo srityse. Kitaip tariant, akcentuojamas horizontalus, strateginis kultūros poveikis valstybės raidai. Žvelgiant, kaip kultūros tikslai instrumentalizuojami strategijos tikslams priskirtais poveikio rodikliais, matyti, jog kultūros raidos sėkmė pirmiausia vertinama per dalyvavimo kultūroje perspektyvą: strategijoje siūlyta siekti padidinti 2012 m. fiksuotą visuomenės narių, kurie Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos (toliau – LRKM) duomenimis, yra linkę dalyvauti vykdant kultūrinę veiklą, nuo 46 proc. iki 60 proc. 2022-aisiais m. (tarpinė reikšmė). Paskutinais – 2020-ųjų duomenimis, paskelbtais Lietuvos kultūros tarybos (toliau – LKT) dalyvaujančiųjų vykdant kultūrinę veiklą dalis išaugo iki 57,4 proc. (LKT, 2020).

Strategiją įgyvendinančiame 2021–2030 m. Nacionaliniame pažangos plane formuluojamas strateginis tikslas kultūrai – stiprinti tautinį ir pilietinį tapatumą, didinti kultūros skvarbą ir visuomenės kūrybingumą. Šiam tikslui pasiekti Kultūros ministerijai priskirti bendresni uždaviniai: skatinti gyventojus dalyvauti kultūrinėse veiklose ir prisidėti prie kultūros plėtros; gerinti sąlygas kuriantiems Lietuvoje ir didinti Lietuvos kultūros sklaidą užsienyje; skatinti visapusišką tautinių mažumų integraciją; stiprinti istorinės atminties aktualizavimą visuomenėje; atgaivinti visuomenei reikšmingą kultūros ir tautinį paveldą ir didinti jo naudojimą visuomenės poreikiams; didinti lietuvių kalbos aktualumą globalizacijos ir technologinių pokyčių kontekste.

2021 m. patvirtintoje XVIII Vyriausybės programoje asmenybės ir visuomenės gyvenimo kokybę keičianti kultūra yra įvardijama kaip viena iš vienuolikos vyriausybės misijų. Programoje, be dalyvavimo kultūros veiklose ir jos vartojimą skatinančių tikslų, sąlygų kūrėjams gerinimo bei paveldo aktualizavimo siekių, minimas ir kultūros kaip pilietišką bei informacinės grėsmės atsparią visuomenę formuojančio veiksnio potencialas.

Apibendrinant, strateginio planavimo dokumentuose kultūrai priskirtas ypač platus tikslų rinkinys, tik santykinai nedidelė jų dalis sietina su profesionaliuoju metu, tad vyrauja plati kultūros ir jos vaidmens valstybės bei visuomenės raidoje samprata. Viena vertus, tai byloja apie strateginį požiūrį į kultūrą ir jos skvarbos teikiamą naudą kitoms valstybės valdymo, visuomenės gyvenimo sritims. Kita vertus, ypač skirtingo lygmens ir poveikio tikslai bei lūkesčiai be jiems įgyvendinti numatytos sistemos sustiprina kultūros lauko bei politikos fragmentiškumo riziką.

¹Seimo Ateities komiteto pranešimas žiniasklaidai, 2022 spalio 6 d.
https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=282479

2.2. Kultūros politikos kaita ir rezultatai: nuoseklus bendro modelio link

Šarūnas ir kiti (2018) į strateginį kultūros vaidmens politikoje įtvirtinimą siūlo žiūrėti kaip kelių dedamųjų sumą. Ją pirmiausia sudaro kultūros politikos tikslus įvardijančių dokumentų bei kultūros politikos įgyvendinimo priemonių visuma, joms įgyvendinti reikalingi ištekčiai, institucijų sąveikos bei bendradarbiavimo mechanizmai, įtvirtinantys jų atsakomybę siekti kultūros politikos tikslų. Kartu kaip sudedamoji dalis pažymimi ir gyventojų elgsenos bei nuostatų pokyčiai, žymintys kultūros politikos pasiekimus (ibid).

Žvelgiant bendriau, 2010 m. LRS patvirtintos Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės buvo vienas svarbiausių žingsnių siekiant formuoti nuoseklią Lietuvos kultūros politiką. Jomis, be kita ko, siekta užtikrinti kultūros sektoriaus finansavimą iš iki tol kultūros sektoriui tiesiogiai nepasiekiamų ES struktūrinių fondų lėšų. Kartu siekta perimti ir praktikoje taikyti ES požiūrį, kuriuo kultūra formuojama kaip horizontalusis tikslas, papildantis kitas politikos sritis ir į jas persiliejančias. Šį tikslą galima išskirti ir kaip bendresnį ir iki šiol aktualų pastarųjų dešimtmečių Lietuvos kultūros politikoje: virsmą iš antraplanės į esminę, kuriančią vertę kitose politikos srityse (Šarūnas ir kt., 2018).

Vis dėlto, vertindamas Lietuvos kultūros politikos kaitą ir rezultatyvumą LRS konstatavo (LRS, 2021), kad Lietuvos kultūros politikos gairės, patvirtintos LRS 2010 m. birželio 30 d. nutarimu Nr. XI-977 „Dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių patvirtinimo“ (toliau – 2010 m. gairės), įgyvendintos nepakankamai, nes įvykdytas tik vienas jose numatytas siekis – įkurta ir veikia Lietuvos kultūros taryba. Atsižvelgiant į tai, parengtas Lietuvos kultūros politikos gairių įgyvendinimo 2021–2024 m. prioritetų aprašas, kuriuo numatyti pagrindiniai siekiai, kaip turi būti plėtojama Lietuvos kultūros politika ir keičiami Lietuvos kultūros politikos mechanizmai.

Formuojant naujų gairių principus pažymima, kad nepasiektas 2010 m. gairėse iškeltas tikslas atnaujinti Lietuvos kultūros politikos modelį ir numatyti valstybės įsipareigojimus kultūros srityje: kultūra vis dar nepakankamai remiama, infrastruktūra tinkamai neatnaujinta, o kultūros finansavimo modelis nėra tvarus ir kokybiškas. Išryškinta, kad pagrindiniai valstybės įsipareigojimai kultūros srityje yra kultūros kaip integralios strateginės valstybės raidos dalies įtvirtinimas, užtikrinant kultūros savireguliacijos ir prieinamumo principus. Čia akcentuojamas poreikis suformuoti visapusišką Lietuvos kultūros politikos modelį ir nustatyti aiškius valstybės įsipareigojimus kultūros srityje. Pabrėžtina, kad šiuo metu atskirų kultūros sričių ir institucijų veiklą reglamentuojantys įstatymai yra nepakankami, nes neapima kultūros politikos visumos. Reikalingas visa apimantis teisės aktas – kultūros politikos pagrindų įstatymas, kuriuo būtų įtvirtintas Lietuvos kultūros politikos modelis ir įvardytos jo teisinės, infrastruktūros, ekonominės priemonės, įtvirtinančios valstybės įsipareigojimus kultūros srityje.

LRS nutarime (LRS, 2021) taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad esamas kultūros srities administravimas sunkina kultūros įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą, o iš valstybės pusės trūksta ne tik aiškių įsipareigojimų kultūros laukui nustatymo, bet ir dialogo su kultūros bendruomene. Teigiama, kad jo neužtikrina patariamasis institucijos prie LR kultūros ministerijos. Ši problema sietina su kultūros politikos valdymo demokratizavimo neužbaigtumu. Šis procesas tęsiasi nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo ir apėmė ekspertų komisijų kūrimąsi, Lietuvos kultūros politikos gairių patvirtinimą, Lietuvos kultūros tarybos įkūrimą, kurios ekspertams patikėti sprendimai dėl kultūros projektų finansavimo.

Pažymėtina, jog 2018 m. atliktame 2010 m. LRS patvirtintų Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių bei jas papildančių dokumentų poveikio vertinime teigiamai įvertintos pastangos atskirti kultūros politikos formavimą nuo įgyvendinimo, konkrečiai – per įgyvendinimo funkciją atliekančių agentūrų, tokių kaip Lietuvos kultūros taryba, Lietuvos kino centras, Lietuvos kultūros institutas steigimą. Nors agentūrizacijos procesas sudarė galimybes didesniai kultūros lauko demokratiškumui ir savireguliacijai, sukūrė galimybes atskirti politikos formavimo ir įgyvendinimo lygmenis, net ir po jo įgyvendinimo perteklinę dalį Kultūros ministerijos veiklą sudarė įgyvendinimo ir pavaldžių institutų funkcijos (Šarūnas ir kt., 2018). Nors kultūros politikos formavimas ir

įgyvendinimas dar vis susikerta, agentūrizacijos procesas apskritai vertintinas teigiamai, kaip sukūręs prielaidas subalansuotai kultūros politikai.

Vis dėlto, siekiant užbaigti kultūros politikos valdymo demokratizacijos procesą, reikalinga sukurti mechanizmą (bei jį numatyti teisės aktuose), kuriuo kultūros politikos sprendimų paieška ir alternatyvų vertinimas būtų įgyvendinamas nuosekliai, o sprendimai priimami konsultuojantis su kokybiškai veikiančiomis kultūros ir meno asociacijomis bei pasinaudojant jų kompetencijomis (LRS, 2021).

2.3. Visuomenės dalyvavimas kultūroje

Visuomenės dalyvavimas kultūroje pirmiausia priklauso nuo kultūros prieinamumo. Lietuvoje yra dideli kultūrinio turinio naudojimo skirtumai skirtingose vietovėse ir tarp skirtingų socialinių grupių. Aukštos kokybės meninis turinys nėra vienodai prieinamas, viena vertus, dėl nepakankamo regioninės infrastruktūros pritaikymo, kita vertus, dėl per mažų aukšto lygio valstybinių meno įstaigų kolektyvų gastrolių (Šarūnas ir kiti, 2018). Kol kas kultūrinis judumas nėra tiesiogiai skatinamas kultūros politikos priemonėmis. Nors daugumoje savivaldybių netrūksta galimybių dalyvauti įvairiose kultūrinėse, pavyzdžiui, folkloro kolektyvų, veiklose, tačiau keičiasi gyventojų dalyvavimo kūrybinėse veiklose poreikiai, reikalinga didesnė kultūrinių paslaugų įvairovė. Mažesnėse gyvenvietėse tokią paklausą yra sunku patenkinti dėl specialistų trūkumo, o miestuose įvairovė yra prieinama, tačiau barjeru tampa ne visiems įperkamos paslaugos (Šarūnas ir kt., 2018).

Ankstesniuose kultūros programų vertinimuose problematizuotas kultūros regionuose neprieinamumas ir auganti rizika dėl to kilti kultūros atskirčiai (Dzemydaitė, 2018; Šarūnas ir kt., 2018). Lietuvos kultūros tarybos pakartotinės apklausos išryškino, kad gyventojų, kurie patys aktyviai dalyvauja kultūrinėse veiklose, dalis Vilniaus apskrityje kur kas didesnė, o mažesnė – Kauno, Šiaulių, Tauragės apskrityse. Didžiuosiuose Lietuvos miestuose situacija nesiskiria nuo Lietuvos vidurkio. Šiuo požiūriu galima išskirti Tauragės apskritį: joje gana žemi visi rodikliai, susiję su dalyvavimu (dalyvavę, linkę dalyvauti, dalyvavę kultūros veiklose mažuose miesteliuose ir kaimuose) (LKT, 2020).

Svarbu pastebėti, kad 2018 m. Tolygios kultūrinės raidos regionuose programa siekiama atliepti šiuos iššūkius bei (1) skatinti kūrybinių raiškų įvairovę, (2) stiprinti vietos kultūrinį identitetą, (3) skatinti bendradarbiavimą. Kartu įsteigtos ir Tolygios raidos regionuose tarybos – dešimtyje Lietuvos teritorinių apskričių veikiantys patariamieji organai, vertinantys Lietuvos kultūros tarybos finansavimui pateiktus projektus pagal minėtus tikslus. Regionų tarybos nuo šiol pačios formuluoja savo veiklos ir vertinimo prioritetus, atitinkančius vietos kultūros bendruomenių ir esamos infrastruktūros situaciją (LKT, 2018). Tokia kultūros poreikių vertinimo decentralizacija padeda įveikti vietinius kultūros ekspertus ir pasitelkti jų žinias politikai įgyvendinti ir yra teigiamas žingsnis valstybės kultūrinės raidos tolygumo link.²

Geografinis pasiekiamumas nėra vienintelis barjeras, dėl kurio dalis visuomenės neįsitraukia į kultūros veiklą. Lietuvos kultūros tarybos duomenimis, 7 iš 10 gyventojų palankiai vertina kultūros prieinamumą ir kultūros kokybę, tačiau ryškėja atskirtis kultūros dalyvavime tarp socialiai pažeidžiamų ir aukštas bei aukštesnes pajamas gaunančių gyventojų grupių (LKT, 2020). Tai gali padidinti jau esamas visuomenės fragmentacijas, tad būtina galvoti apie programas ir priemones, labiau įtraukiančias mažesnių pajamų grupes. Pastebėta, kad tokios politikos priemonės kaip nemokami muziejų sekmadieniai dažniau pritraukia ne tikslines socialiai pažeidžiamas grupes, bet gyventojus, kurie yra ir taip labiau įsitraukę į kultūrinį gyvenimą (LKT, 2020). Siūloma ateityje kultūrą daryti pasiekiamesnę tikslinėms auditorijoms prieinamesnėse vietose. Kartu paminėta, jog ilgalaikėje perspektyvoje vis tik svarbi kultūrinio įtraukumo nuo mažens rolė teigiant, jog žiūrovus ir lankytojus reikalinga „užsiauginti“ (ibid).

Žvelgiant į bendresnį sociodemografinį kultūros vartotojų profilį, matyti, jog Lietuvoje moterys į kultūrinį gyvenimą įsitraukia reikšmingai dažniau nei vyrai: dažniau skaito knygas, lankosi parodose ir pačios dalyvauja

² Šiai programai numatomi tarpiniai vertinimai, kurie šiuo metu yra rengiami Lietuvos kultūros tarybos.

kultūrinėse bei bendruomeninėse veiklose, dažniau savanoriauja. Tokie elgesio modeliai galimai diegiami nuo vaikystės ir susiję su lyčių stereotipais, kuomet suvokimas apie kultūrinio dalyvavimo svarbą formuojamas tik mažesnei daliai vyrų. Tai galimai užprogramuoja ir tam tikras ydingas lyčių roles, vaidmenis ir nelygybes vėliau (LTK, 2020).

Dalyvavimas kultūroje politikos ir jos įgyvendinimo lygmeniu vis dažniau suvokiamas kaip būdas ugdyti visuomenės socialinį kapitalą, bendruomeniškumą ir pilietiškumą. Kai kultūra patiriama drauge su kitais, randasi prielaidos didesniam subjektyviam visuomenės saugumo jausmui, įtampų visuomenėje mažinimui, akiračio plėtimui ir kitokių žmonių, idėjų pažinimui. Per šias patirtis stiprinama ir pilietinė tapatybė. Pavyzdžiui, LKT duomenimis, Lietuvoje 21 % gyventojų yra įsitraukę į socialinę ar savanorišką kultūrinę veiklą, o asmenys, dalyvaujantys savanoriškoje kultūrinėje veikloje, dažniau išreiškia teigiamas pilietines ir tautines nuostatas, jie taip pat yra tolerantiškesni, labiau linkę padėti kitiems, jaučiasi kūrybiški (LKT, 2020). 8 iš 10 gyventojų pritarė, kad jų asmeninis tapatumas tvirtai susijęs su Lietuvos kultūra. Ataskaitoje pridurta, kad didžiavimasis esant Lietuvos piliečiu, asmens tapatumo siejimas su Lietuvos kultūra augina pasitenkinimą savo valstybe bei gyvenimu joje (ibid).

Mokslininkų pastebima, kad įvairūs pilietinių nuostatų aspektai – pasitikėjimas bendrapiliečiais, solidarumas su socialinės atskirties grupėmis, tolerancija kitokios gyvenamosios žmonėms, parama demokratinio režimo principams ir pilietinis aktyvumas – rodo, jog mūsų visuomenė yra pažeista politinės bei socialinės fragmentacijos (Žiliukaitė ir kt., 2016). Tolesnis augantis Lietuvos visuomenės įsitraukimas į kultūrinę patirtis ypač svarbus amortizuojant esamas socialinės sanglaudos įtampas ir fragmentacijas, kurių, vertinant ateities iššūkius (žr. 1 skyrių), tikėtina, daugės.

2.4. Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ diskusijų ir dirbtuvių dalyvių vertinimas

Siekiant pagilinti supratimą apie Lietuvos kultūros politikos raidą, pasiekimus bei aktualiausias iššūkius, organizuota teminė ekspertų diskusija, kurioje dalyvavo kultūros lauko praktikai, tyrėjai, sprendimų priėmėjai ir įgyvendintojai.³

Dalyviai pirmiausia problematizavo tai, kad Lietuvoje kultūros vartojimas yra netolygus ir jau šiandien reikalinga galvoti, ką daryti su toliau besiplečiančia (dažnai geografinė) kultūrine atskirtimi. Dalyvių nuomone, siekiant mažinti šią atskirtį svarbu investuoti į kultūros auditorijų plėtimą, ankstyvasias kultūros patirtis ne tik Vilniuje. Kaip gerasis pavyzdys bandant išplėsti kultūros vartotojų ratą minėta 2018–2019 m. pradėta programa – nemokamas muziejų lankymas sekmadieniais. Nors čia kartu pastebėta, kad ja dažniausiai naudojasi tie, kurie ir taip lanko muziejus. Kita minėta geroji praktika yra Kultūros pasas, kuris sukūrė sistemą ir paskatas vaikams gauti pirmąsias kultūros patirtis, tokiu būdu vystant įsitraukimo į kultūrą įpročius. Vis dėlto net ir čia ryškėja geografinė kultūros atskirtis – didžioji dalis kultūros patirties galimybių yra koncentruotos Vilniuje.

Diskusijos dalyvių nuomone, Lietuvoje kultūros vartotojų yra mažai, nėra susiformavęs muziejų, teatrų, kino lankymo įprotis. Teigta, kad kultūros vartojimas yra įpročio dalykas ir iki 2050-ųjų būtų galima jį kryptingai ugdyti. Tam, kad šis įprotis atsirastų, tarp aukštosios ir kasdienės kultūros turėtų būti daug tarpinių laiptelių ir įvairovės, o kultūros įstaigoms svarbu veikti taip, kad kultūros vartotojams būtų patogiu. Kartu iškeltas klausimas, koks yra kultūros prieinamumas ne tik finansine (bilieto kainos) prasme, bet ir pasirengimo ją priimti, interpretuoti, apmąstyti, akcentuojant būtinas plėtoti kultūros ir švietimo sinergijas.

Plėtojant kultūros socialinį poveikį, akcentuotas pavojus, kad kultūra nebūtų instrumentalizuojama kaip priemonė valstybei kurti „norimą“ žmogų. Dalyvių nuomone, mąstant apie Lietuvos kultūrą per paskutinįjį

³ Diskusija vyko 2022 m. gegužės 23 d., Vilniaus universiteto bibliotekoje, Mokslinės komunikacijos ir informacijos centre.

šimtmetį galima matyti, kad egzistavo siekis arba kažką pasivyti, arba kažką atsikratyti, arba „būti kaip vidurkis“. Išreikštas noras, kad 2050-aisiais kultūra būtų „truputį atsipalaidavus“, kad gimtų kaip aktualija, o ne dėl to, kad vis dar „reikia“ kažką sau ar kitiems įrodyti. Kad šio taško dar nesame pasiekę, liudijo diskusijos dalyvių priminti įvairūs finansavimo projektų raginimai, kuriuose įrašyti tikslai „įtvirtinti, saugoti“ kultūrą ar tapatybę, o visgi, dalyvių nuomone, kultūra turėtų autentiškai ir natūraliai gimti, kurtis, gyventi.

Kartu akcentuota kultūros lauko kaip susitikimo vietų – nesvarbu, ar tai institucijos, muziejai, teatrai, ar „popsas“ – svarba. Susitikimų vietos savaime svarbios tuo, jog jose keičiamasi prasmėmis ir natūraliai formuojasi mūsų tapatybė bei bendri jos dėmenys. Tad iškelta mintis, kad reikalinga svarstyti, kaip padaryti, kad susitikimo taškų daugėtų. Pastebėta, kad būtų lengviausia pasiekti, jog daugėtų kultūros institucijų, tačiau siūlyta, jog vietoj jų galbūt reikia ir daugiau neformalaus kultūrinio bendravimo platformų – barų, klubų. Greita siektina formuoti tokią kultūros politiką, kuri leistų klestėti ne tik valstybės išlaikomai, bet ir valstybės įgalinamai kultūrai.

Kalbant apie 2050-uosius, pasiūlyta palikti ateities visuomenei, o ne politikams, nuspręsti, koks bus kultūros turinys. Paminėta, kad visgi kultūros sritis skiriasi nuo kitų, pavyzdžiui, socialinės politikos, kur valstybės vaidmuo ir strategavimas būtini. Kultūros atžvilgiu, dalyvių nuomone, pakaktų sukurti formas, kaip ji rasis, bet ne bandyti apibrėžti norimą turinį. Sutarta, kad menas ir kultūra neturėtų būti orientuoti į konkretų tikslą turinio prasme, o kultūros politikai pirmiausia reikalinga skatinti kuo didesnės įvairovės ekosistemos sukūrimą bei prieinamumą.⁴

⁴ Detaliau su galimais ateities scenarijais, identifikuotais „Lietuva 2050“ pažangos strategijos rengimo procese, susipažinti galima čia:

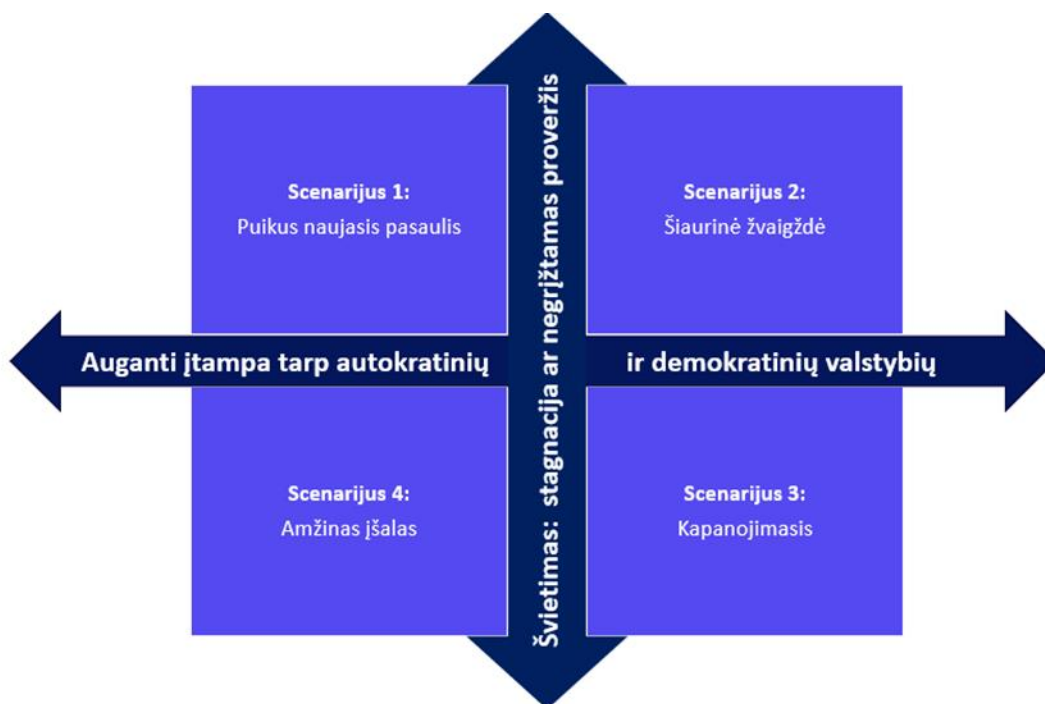
https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/Lietuva%202050%20scenarijai_pilnas%20dokumentas.pdf

3. Alternatyvūs kultūros vystymosi scenarijai

Svarbus „Lietuva 2050“ pažangos strategijos rengimo etapas buvo scenarijų dirbtuvės, į kurias buvo įtrauktas platus ekspertų ratas. Šių dirbtuvių metu buvo naudotas ateities įžvalgų (angl. *foresight*) metodas: atsižvelgiant į išanalizuotas ateities megatendencijas, kitus svarbius pokyčių veiksnius ir Lietuvai aktualius iššūkius, buvo identifikuoti keturi galimi ateities scenarijai, suformuoti pagal demokratijos–autokratijos ir švietimo proveržio–švietimo stagnacijos ašis. Apskritai manoma, kad nuo galimybės įgyvendinti proveržį švietime ir dominuosiančios valdysenos formos priklauso ir visos valstybės ateitis.

Toliau pateikiamas bendrųjų scenarijų pagilinimas kultūros laukui reikšmingais aspektais.

3 paveikslėlis. Hipotetiniai valstybės ateities scenarijai.

I scenarijus: „Puikus naujasis pasaulis“

Lietuvoje gajai valstybinės kultūros samprata, nors tautinė kultūra ir tapatybė formuojama ir interpretuojama per sąsajas su Vakarų kultūriniu pasauliu. Vykdoma centralizuota, iš viršaus į apačią nukreipta kultūros politika, kur kultūra yra labai priklausoma nuo valstybinių institucijų bei jose esančių kultūros profesionalų valios ir matymo. Pati kultūra dažniausiai suprantama kaip paveldas ir menai, o ne platesnė ir gilesnė idėjų ir prasmų refleksija. Politikams kultūra iš esmės yra „dekoratyvinė“ sritis: politinė klasė nori ideologizuoto, į fasadines vertybes orientuoto meno lauko. Kūryba ir meninė saviraiška viešumoje prižiūrima autoritetinių institucijų, dominuoja etnocentriškas menas, o šiuolaikinis menas ir laisva kūryba – nesuprantami, netgi laikomi pavojingais režimui. Kūryba nėra suprantama plačiai, o veikia orientuota į mechaninį ir instrumentinį įvairių produktų konstravimą, technologinių inovacijų generavimą. Egzistuoja plačiai išvystytas robotikos, informatikos ir panašių užsiėmimų, kurie patraukliai reklamuojami kaip ugdančios kūrybiškumą, pasirinkimas vaikams, dalis šių užsiėmimų privalomi.

Uždara, savais vietiniais kultūriniais mitais, perkoštais per vakarietiškos kultūros sampratas, paremta tapatybės samprata yra nepajėgi į save pažvelgti iš šalies ir kritiškai save reflektuoti. Kultūros ir kūrybingumo sąlytis su švietimo sistema išlieka formalus. Kartu tai, kokios kultūros paveldo interpretacijos perkeliamos į švietimo lauką, yra kontroliuojama elito. Kultūros įstaigų (kaip ir mokslo tyrimų institutų) vadovais skiriami režimui lojalūs asmenys. Mene labiau vertinamas techninis atlikimo meistriškumas nei autentiška kūryba ir laisvė. Taip pat rengiamos masinės kultūros šventės, su būdinga pompastika (pvz., „EuropaNova“ festivalis).

Šioje sistemoje eilinis žmogus turi labai daug dirbti (ilgas valandas trunkantis darbas yra normalizuotas ir laikomas vertybe). Po darbo jam nebesinori dalyvauti tokioje kultūrinėje veikloje, kuri kelia sudėtingus ir egzistencinius klausimus, tad kultūra vis labiau įgyja rekreacines ir pramogines funkcijas. Ji – būdas pabėgti ir atsipalaiduoti. Visgi tam tikras alternatyvus kultūrinis gyvenimas egzistuoja – maža dalis kitaip manančių, mąstančių kritiškai buriasi ir ieško saviraiškos būdų. Tam padeda technologijos – įsitinklinę į virtualius tinklus jie gali dalyvauti kur kas gyvesniame ir autentiškesniame demokratinų valstybių kultūriniame gyvenime.

Visuomenėje dominuoja materialistinės, išgyvenimo vertybės: turtas, nuosavybė, įvaizdis ir statusas, fizinis ir ekonominis saugumas. Žemas socialinis kapitalas ir didelė konkurencija dėl darbo vietų lėmė sueižėjusius visuomenės tarpusavio ryšius. Tačiau dėl stipraus nuspėjamumo poreikio ir egzistencinio nesaugumo didelė dalis visuomenės pasitiki autoritarine vyriausybe, jos kritiškai nevertindami. Nors valdžia patikima, pasitikėjimas tarp atskirų visuomenės narių ir grupių – žemas, išskyrus artimiausią aplinką.

Valstybės viešai deklaruojamos vertybės nesutampa su praktikuojamomis: viešajame diskurse reiškiamos solidarumo, bendruomeniškumo, lojalumo vertybės, tačiau realus politinės sistemos veikimas nesudaro prielaidų joms pasireikšti – vyrauja nepasitikėjimas vienu kitais. Tam tikras bendrumo laipsnis palaikomas per būtinybės išlaikyti tradicijas ir tapatybę grėsmingoje aplinkoje (su realiomis ar įsivaizduojamomis grėsmėmis) naratyvą, nors tam prireikia vis daugiau režimo pastangų ir vis išmanesnių kontrolės priemonių.

Menksta viešoji moralė: daugėja atlaidumo, pateisinimo nusižengimui įstatymams, sukčiavimui, korupcijai, nors autokratinis režimas sekimo technologijomis ir stengiasi tai kontroliuoti bei skirti dideles bausmes. Klesti aukštas socialinis konformizmas. Autokratija infantilizuoja visuomenę, atleidžia nuo asmeninės atsakomybės, sukurdamą „valstybės globėjos“ iliuziją. Visuomenė gana homogeniška, nėra tolerancijos įvairovei. Vis dėlto yra susiformavęs tam tikras intelektualų, gebančių reflektuoti ir kritiškai mąstyti, sluoksnis, kuris gali mėginti mobilizuoti visuomenę: virš autoritarinio režimo kybo demokratizacijos rizika.

II scenarijus: „Šiaurinė žvaigždė“

Iš „kovos dėl išlikimo“ šalies Lietuva tapo „kūrybinės saviraiškos“ šalimi. Kultūra Lietuvai, kaip mažai šaliai, yra vienas iš svarbių valstybės prioritetų.

Dėl savitos autentiškos kultūros esame atpažįstami pasaulyje. Kūrybiškumo lavinimas, kultūrinis ir meninis ugdymas vyksta nuo mažens. Atsirandant vis daugiau laiko po darbo ir kitų įsipareigojimų, išaugo kūrybinis savęs realizavimas bei dalyvavimas kultūroje. Maža, bet savita Lietuvos kultūros rinka kuria patrauklų turinį pasauliui. Nebekyla rūpesčių dėl kultūrinės infrastruktūros, sukurtos geros sąlygos individualiai ir kolektyvinei meninei saviraiškai. Valstybė ir privatūs asmenys investuoja į profesionalųjį meną, lietuvišką literatūrą, architektūrą, meno kritiką. Meninė kūryba – laisva ir eksperimentiška, nes kuria laisvi asmenys. Garsūs užsienio menininkai renkasi Lietuvą savo kūrybinių sumanymų įgyvendinimui, klesti tarptautinės partnerystės. Vilnius įsitvirtina kaip vienas Europos kultūros centrų – gyvas, dinamiškas, atviras miestas, kuriame sugyvena skirtingos kultūros formos (nors tai kartu reiškia labai aukštus pragyvenimo kaštus). Nuo Vilniaus nedaug atsilieka ir kiti miestai.

Valstybės institucijos dirba ne tik tiesiogiai su kultūros sektoriumi, o pirmiausia su visuomene, siekdamas formuoti kokybiško produkto paklausą. Egzistuoja platus kultūros paslaugų pasirinkimas įvairiems vartotojams, be to, žmonės patys įsitraukia į įvairias kūrybines veiklas. Išplėtotas glaudus privataus ir valstybinio sektoriaus bendradarbiavimas – privačios meno kolekcijos dažnai dovanojamos valstybiniam muziejams. Ilgainiui visuomenėje susiformavo filantropijos ir mecenatystės tradicijos – tai leidžia daugiau kultūros kilti „iš apačios“, mažėja kultūrinė atskirtis tarp didžiųjų miestų ir regionų. Suvokdama, kad gyvos ir autentiškos kultūros esmė –

ne tik meno produktai, bet ir savęs refleksija bei prasmų apykaita, valstybė kuria arba padeda rasti erdvėms bendruomenių susitikimams.

Kultūros paveldas aktualizuojamas kaip svarbus resursas, padedantis reflektuoti dabartį. Lietuviai mato ir supranta save kaip neatsiejamą Vakarų Europos civilizacijos dalį, prie kurios kūrimo gali prisidėti kiekvienas. Kartu kultūra suprantama kaip strateginis resursas, tam tikri sociumo su Vakaraais klijai, funkcionuojantys ir kaip nacionalinio saugumo ramstis.

Visuomenėje dominuoja postmaterialios saviraiškos vertybės: vertinamos politinės laisvės ir dalyvavimas, savirealizacija, asmeniniai santykiai, kūrybiškumas ir rūpinimasis aplinka. Vyrauja individualizmas, bet kartu nestokojama empatijos ir pagarbaus santykio su kitu. Žmonės mano, kad gali daryti įtaką visuomenei ir valstybei, ir imasi įvairių pilietinių iniciatyvų – Lietuvoje užaugusi nauja ir ambicinga karta, kurios dauguma jaučiasi gebanti pasirūpinti savimi, noriai prisiima lyderystę, geba veikti kartu su kitais ir neperkelia atsakomybės kitiems.

Egzistuoja aukštas nepakantumas viešosios moralės pažeidimams (sukčiavimui, mokesčių slėpimui), tačiau apskritai tikima, kad dauguma žmonių vis dėlto yra sąžiningi. Tai yra prielaida jų bendravimui ir solidarumui, pasitikėjimui. Visuomenėje daug įvairovės, individualumo, o kartu – atjautos ir pagarbos kitam, kitokiam. Didelis dėmesys ankstyvajam į emocinę raidą ir tarpasmeninį bendravimą orientuotam švietimui pradėjo nešti vaisius: auga karta, kuri yra labiau orientuota į bendruomenines praktikas, kolektyvinį bendradarbiavimą, pilietinį būrimąsi ir veikimą. Greta augančios socialinės sanglaudos ir teigiamos ekonominės raidos sustiprėjo ir pilietinė visuomenė, balansuojanti neigiamas individualizacijos tendencijas.

Lietuva tapo „sumanių protų“ šalimi ir sugeba kūrybingai spręsti pagrindinius jai kylančius iššūkius – tapatybės, vidinės visuomenės sanglaudos, įsitikinimo pasaulyje ir kt. Tai – įtakinga, technologijas kurianti ir tinkamai taikyti gebanti visuomenė ir valstybė. Šioje visuomenėje nebijoma klysti, bandyti naujų dalykų, egzistuoja tolerancija klaidai. Saugumas – fizinis ir ekonominis – yra priimamas kaip savaime suprantamas, o visuomenės bei individų pasitikėjimas savimi bei savo kultūra yra pakankamai aukštas, tad nekyla poreikio primygtinai laikytis etnocentriškos tapatybės sampratos.

Vyraujantis gyvenimo stilius: saikas ir lėtumas, žmonės pasižymi aukštu socialiniu ir emociniu raštingumu. Vis dėlto pagrindinė žmonės kamuojanti problema – gyvenimo prasmės klausimas.

III scenarijus: „Kapanojimasis“

Visuomenės gyvenime bendražmogiškos, solidarumo vertybės ar empatija nėra vyraujančios, tad įvairiose viešosiose diskusijose pabrėžiamas visuomenę vienijančio mito, vieningos nacionalinės idėjos ilgesys, su nostalgija prisimenami praeities laikai, vienybės mitai. Populistai išnaudoja šias visuomenės nuotaikas, abstrakčiai kalbėdami apie žmonių susvetimėjimą bei siūlydami savo pačių vienybės vizijas. Jos dažnai remiasi kultūra kaip pirmine priemone sužadinti patriotiškumą, išsaugoti etninę tapatybę ir tokiu būdu sukurti menamą vienybės audinį.

Visuomenė taip pat ilgisi ją vienijančios idėjos, pasižymi gana nebrandžiu požiūriu į kultūrinį pliuralizmą. Literatūra ir menas dažnai matomi kaip resursas įsivaizduojamai vienybei kurti. Jei meno formos neatitinka šio poreikio, neturi patriotiškumą ir etninę tapatybę įtvirtinančių požymių, jos gali būti pateisintos tais atvejais, kai yra validuojamos, pripažįstamos ir leidžia Lietuvai gerai atrodyti Vakaruose. Įvairioms meno kryptims palaikyti neužtenka valstybės lėšų, bet ir toliau deklaruojama, kad kultūra yra svarbi. Egzistuoja ryški skirtis tarp aukštosios kultūros ir kasdienybės – yra labai aukšto lygio meno ir kultūros reiškinių, tačiau bendresnis kultūros paveikslas labai fragmentuotas.

Šalies elitas – edukotas, gali laisvai tenkinti savo rafinuotus kultūros poreikius čia ar svetur. Įsitvirtinę elito kūrėjai pataiko į vakarietiškas madas ir garsiai deklaruoja, kad Vilnius niekuo nenusileidžia žymiausiems Vakarų Europos kultūros centrams. Tuo tarpu eilinių žmonių gyvenime dominuoja pramoginė („pop“), masinė kultūra, kuri vis labiau siejama su hedonizmu ir vartojimu. Žmonių įsitraukimas į kūrybines veiklas menkas, sporadiškas, kūrybinio ugdymo vieta švietimo sistemoje visiškai marginali. Inovatyvūs kūrėjai ir alternatyviose srityse besireiškiantys menininkai emigruoja į užsienį.

Nepaisant to, kad kultūros paveldas yra sergimas, jis nėra prasmingai aktualizuojamas, veikiau suvokiamas gana paviršutiniškai, deklaratyviai. Švietimas neatliepia kultūrinių poreikių – mokiniai ugdymo įstaigose pagal programą skaito lietuvių autorius, tačiau nejaučia ryšio su tuo, kas rašoma. Mokytojai negeba paveldo aktualizuoti, o mokiniai negeba jo priimti ir apmąstyti.

Sunku atsekti dominuojančias vertybes visuomenėje – jos nėra nuoseklios. Visuomenėje egzistuoja vertybinės įtampos: didelei jos daliai būdingos materialios ir fizinė, ekonominė saugumą orientuotos vertybės, kitiems – postmaterialios saviraiškos vertybės. Pastarieji taiko aukštus standartus politinei sistemai, tačiau sistema nepajėgia tokių lūkesčių išpildyti. Šiai visuomenės daliai atrodo, kad sprendimų priėmėjai daro nepakankamai, kad apgintų jiems rūpimus aplinkosaugos, socialinės lygybės, žmogaus teisių klausimus. Tuo tarpu pirmiesiems atrodo, jog valstybė daro nepakankamai, kad apgintų „tradicines“ vertybes. Abiem atvejais egzistuoja žymus disbalansas tarp piliečių lūkesčių valstybei ir to, ką valstybė gali bei turėtų jiems suteikti, tvyro „valstybė man skolinga“ nuotaika, kartu piliečiams nemanant, jog jie patys irgi atsakingi už valstybės būklę ir turi siekti kompromisų su kitaminčiais. Šios visuomenės grupių skirtybės išnaudojamos dėl dėmesio ir palaikymo aršiai konkuruojančių politikų. Savo komunikaciniu diskursu jie geba taikliai aktyvuoti vertybines nuostatas komentuodami aktualijas ir taip manipuliuoja rinkėjais. Daugumai piliečių sunku atskirti tiesą nuo mitų.

Žmonės nėra linkę pasitikėti vieni kitais. Egzistuoja socialinis susvetimėjimas – vyrauja nepasitikėjimas, netoleruojami skirtingos gyvenimos žmonės, menkas solidarumas su socialinę atskirtį patiriančiais žmonėmis. Nuo kitų ir kitokių mus skiria „tvoros“. Daliai visuomenės solidarumo jausmą teikia ritualizuotas lietuviškų tradicijų palaikymas nacionalinių švenčių metu. Kartu dalies visuomenės dažnai praktikuojamas spiritizmas, šamanizmas, nesvetimos reinkarnacijos ir kitos iš kitų kultūrų atėjusios dvasinės ir religinės idėjos. Tai atspindi visuomenės prasmės ir vidinio saugumo paieškas.

Visuomenėje gajus subjektyvus nesaugumo jausmas. Nesant pasitikėjimo valstybe ir nerandant kitų būdų, kaip tinkamai išreikšti savo lūkesčius ir nusivylimus, dalis visuomenės vis įsitraukia į judėjimus „prieš elitus“ ar užsiima valstybės „boikotu“. Kartu dėl nepasitenkinimo regimu sukčiavimu ir įtarumo skirtingų visuomenės grupių atžvilgiu formuojasi palankios nuostatos „tvirtos rankos“ politikai.

IV scenarijus: „Amžinas įšalas“

Drastišką visuomenės ir elito socialinę atskirtį bandoma pridengti tautos vienybę skatinančia kultūros politika. Ji visų pirma atlieka visuomenės konsolidavimo ir lojalizavimo režimui funkciją – viskas valstybėje daroma iš „patriotinių“ paskatų, garantuojant tautos saugumą ir išlikimą bei klestėjimą. Lietuva virtusi „kultūriniu rezervatu“, užsiima tradicinės, liaudies kultūros puoselėjimu. Per mokyklas į visuomenę ateina mąstymas ir kultūra, kurios pagrindas yra neišsiskirti iš minios, arba kultūrą vartoti kaip miniai. Tikslas yra pasiekti tokią visuomenės kultūrinio intelekto būseną, kuomet valdžiai nebereikia atvirai engti netradicinį, avangardinį meną, nes tą daro pati visuomenė.

Šalyje dominuoja oficiali, valstybinė kultūra, idealizuojanti tautos praeitį. Kultūros kūrėjų saviraiška prižiūrima ir ribojama, o kultūros produktų pasiūlą formuoja valstybės interesai ir užsakymai („fanfarinė kultūra“). Privačios galerijos ir kultūros įstaigos išnyksta, jas keičia oficialią kultūrinę liniją palaikančios įstaigos. Gyva kultūra traukiasi iš viešosios erdvės arba egzistuoja kaip pompastiškas parodomasis spektaklis, kurio tikslas skleisti oficialią propagandą atitinkančią kultūrą. Alternatyvios kultūros egzemplioriai (ypač išlikę iš praeities) yra demonstruojami tik kaip deviantinio gyvenimo pavyzdžiai. Tokiu būdu valdžia gali dangstyti pretekstu, jog kultūrinis gyvenimas nėra ribojamas, nors kultūrinės alternatyvos egzistencijos esmė yra tik kaip pajuokos objekto. Periferijoje kultūrinį gyvenimą palaiko saviveikliniai kolektyvai, kuriems reguliariai suteikiama proga pasirodyti sostinės erdvėse.

Talentingi kūrėjai emigruoja. Mažai kultūros vartotojų ir pačios aukštosios kultūros. Dominuoja „išblizgintų miesto centrų“ kultūra; kitas paveldas neprižiūrimas byra. Lietuva didžiuojasi pagaliau laimėjusi „Eurasianvision“ konkursą. Susikuria paralelinė „pogrindžio“ kultūra, kuri atvirai smerkiama visuomenės – manoma, jog jie išduoda tikrąją Lietuvos viziją.

Poliarizacija tarp visuomenės grupių užslėpta ir gali eskaluotis įvairiomis įtampomis. Sparčiai auga emigracija, nes viduje motyvacijos ir paskatų kaip nors keisti nėra, kaip ir nėra jokios misijos visuomenėje. Ją vienija nebent baimė, nerimas, kliovimasis sąmokslo teorijomis.

Tai kolektyvistinė visuomenė, eliminuojanti asmeninę atsakomybę ir laisvę. Joje dominuoja materialistinės, išgyvenimo vertybės: turtas, nuosavybė, įvaizdis ir statusas, fizinis ir ekonominis saugumas. Tačiau oficialiai propaguojamos ir diegiamos kuklumo, nesavanaudiškumo vertybės, priešinant jas su dekadentiškais Vakarais. Tai padeda užmaskuoti didelę socialinę nelygybę.

Viena vertus, autoritarinė valdžia sukuria pirminį stresą mažinantį nenusipėjamumo jausmą, kita vertus, dėl negalėjimo patiems priimti sprendimų, viešai nepripažįstamas nesaugumo jausmas vis tiek egzistuoja ir formuoja žmonių motyvaciją bei elgesį. Prie subjektyvaus nesaugumo jausmo dar labiau prisideda mažas gyventojų išsilavinimas. Žemas išsilavinimo lygis taip pat lemia menkstančią viešąją moralę. Dalis piliečių sukčiauja, plyti korupcija, nors ir bijoma griežtų autoritarinės valdžios bausmių. Vis dėlto bendra motyvacija ir pasitenkinimas gyvenimu yra žemi, tad gajus jausmas, kad nusikalstant nėra ko prarasti – visuomenė demoralizuota.

Autokratijos supresuotos galimybės daryti įtaką sprendimams pasireiškia per kontrolės poreikį individualiu lygmeniu: kasdieniame visuomenės gyvenime egzistuoja daug nepasitikėjimo, sekimo, skundų. Atomizacijos procesai lėmė pilietiškumo nuosmukį, mažėja visuomenės socialinio solidarumo apraiškų ir kolektyvinio pilietinio bendradarbiavimo galimybių. Režimas ardo neformalius socialinius ryšius, kad visuomenė būtų fragmentuota ir ja būtų galima lengviau manipuluoti.

4. Kitose šalyse vykdomų pokyčių gerųjų praktikų pavyzdžiai

Kaip jau akcentuota 2-ojo skyriaus pradžioje, norint įgalinti reikšmingus visuomenės ir kultūros pokyčius, visų pirma svarbu giliai pažinti pačią visuomenę ir jos kultūrą, o tai geriausiai padaryti leidžia ilgalaikiai paneliniai⁵ tyrimai. Tokie tyrimai yra atliekami daugelyje pasaulio ir Europos valstybių (jų egzistuoja daugiau nei kelios dešimtys). Nors šie tyrimai skiriasi savo apimtimi, apklausos atlikimo būdu, tikslinėmis tyrimo grupėmis ar kitais parametrais, visų jų platus tikslas yra nuosekliai rinkti kokybiškus ilgalaikius duomenis apie šalių visuomenę bei jos raidą. Pavyzdžiui, Norvegijos piliečių panelinis tyrimas (Norwegian Citizen Panel⁶) yra viena iš didesnių tikimybinių viešosios nuomonės internetinių apklausų Europoje, kurios pagrindinės temos yra Norvegijos visuomenė ir politika. Vokietijos internetinis panelinis tyrimas (German Internet Panel⁷) yra Vokietijos gyventojų nuostatų, susijusių su politiniais ir ekonominiais procesais, tyrimas vykdomas kas du mėnesius (STRATA, 2022).

4.1. Šiaurės šalių kultūros politikos modelis

Šiaurės šalių kultūros politikos modelis tvirtai remiasi pagrindiniais Šiaurės šalių gerovės valstybės modelio principais, tokiais kaip universalizmas, stipri valstybė, kuriai tenka svarbus socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo įgyvendintojos vaidmuo bei dėmesys dideliame užimtumui bei lygioms galimybėms (Kildal ir Kuhnle, 2005; Kangas ir Kvist, 2018).

Nors kiekviena šalis turi savitų skirtumų, bendrą Šiaurės šalių kultūros politiką vienija kultūros kaip gerovės valstybės dedamosios elementas: bendri valstybės finansiniai ištekliai, kurių didelę dalį sudaro pajamos iš mokesčių, yra kryptingai perskirstomi menui ir kultūrai remti ir jų vertė paskirstoma tolygiai visiems piliečiams. Menas ir kultūros paslaugos yra prilyginamos „gerovės paslaugoms“ ir finansuojamos siekiant kurti tolygią visuomenę, pasižyminčią vienodomis galimybėmis pasiekti kultūrinį turinį. Pagal šią nuostatą, visi visuomenės nariai turėtų turėti vienodas galimybes naudotis menui ir kultūra, o valdžios institucijos turėtų aktyviai dirbti, kad sumažintų bet kokias kliūtis vienodomis galimybėms (Sokka ir Johannisson, 2021). Žvelgiant bendriau, kultūros politikos decentralizacija yra dažnai apibūdinama kaip vienas iš pagrindinių Šiaurės šalių modelio kaip gerovės politikos bruožų (Kangas ir Kvist, 2018).

Nuo XX a. septintojo dešimtmečio kultūros politika Šiaurės šalyse pasireiškė ir kaip demokratizacijos projektas, kuriuo siekiama aukštąjį meną pristatyti plačiajai auditorijai, ir kaip kultūrinės demokratijos projektas, akcentuojantis vietos kultūros rėmimo svarbą. Šiaurės šalyse, nepaisant nuosaikių skirtumų, visuomenės parama menui ir kultūrai yra suprantama kaip bendresnio socialinio kontrakto dalis. Kultūra suprantama ir vertinama keleriopai: ir kaip vykdomi švietėjišką misiją, ir kaip laisvalaikio bei linksminimosi dalis, o kartu yra vertinama ir palaikoma menininkų autonomija kurti. Kultūros politikos funkcija, be kita ko, suprantama ir kaip priemonė padėti suderinti skirtingus, iš dalies prieštarigus, visuomenės poreikius ir interesus, mažinti menininkų ekonominį ir socialinį pažeidžiamumą, taip pat užtikrinti, kad piliečiai galėtų naudotis plačia kultūros ir meno pasiūla (Berge, 2021).

⁵ Specifinis apklausos metodas, kurio esmė ta, kad periodiškai apklausiami ta pati arba labai panaši žmonių grupė.

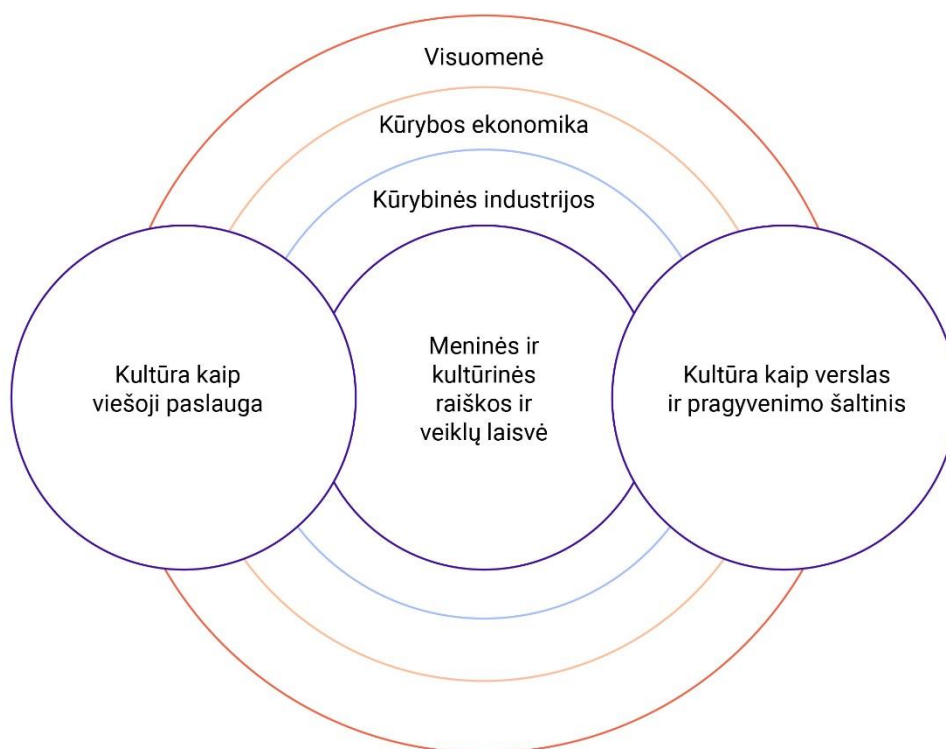
⁶ Žr. <https://www.uib.no/en/digsscore/122111/norwegian-citizen-panel>

⁷ Žr. <https://www.uni-mannheim.de/gip>; <https://paneldata.org/gip>

Sėkmingą Šiaurės šalių kultūros modelio veikimą liudija statistika, susijusi su visuomenės narių dalyvavimu kultūroje. Nors nėra daug naujų lyginamųjų duomenų, egzistuojantys ankstesni duomenys rodo, kad Šiaurės šalys pasižymi ypač aukšta gyventojų įtrauktimi į kultūros veiklas: Islandija pirmauja, ją vežasi Danija, Švedija, Norvegija, Suomija. Be Šiaurės šalių, panašiu įsitraukimu lygintis galėtų tik Šveicarija, Nyderlandai, Liuksemburgas (Eurostat, 2015).

Pavyzdžiui, Švedijoje namų ūkių išlaidos kultūrai, palyginti su kitomis Europos šalimis, yra labai didelės, o dalyvavimas kultūroje yra vienas didžiausių ES. Švedijos vaikai turi daug galimybių dalyvauti kultūrinėse veiklose ir edukacijose nemokamai arba už labai subsidijuojamas kainas. Egzistuoja regioninių kultūros įstaigų tinklas, kuris visų pirma papildo savivaldybių kultūros pasiūlą paslaugomis ir veiklomis netoli žmonių gyvenamosios vietos, taip kuriant kultūrinio tolygumo galimybes ir neleidžiant atsirasti regioninei atskirčiai. Viešieji ir privatūs kultūros finansavimo fondai vienas kitą papildo, abu svarbūs ir sinergiškai veikiantys Švedijos kultūros ekosistemai palaikyti (Lindqvist, 2021).

4 paveikslėlis. Šiaurės šalių kultūrinis modelis.

Šaltinis: STRATA, pagal Sokka ir Johannisson, 2021

Kultūra kaip viešoji paslauga, pavaizduota kairėje paveikslėlio pusėje, pirmiausia sietina su socialiniu meno ir kultūros aspektu. Atitinkamai, viešasis finansavimas Šiaurės šalių kultūros modelyje taip pat susipina su tokiais socialiniais gerovės valstybės tikslais kaip lygybė, gerovė ir sanglauda. Dešinėje pusėje esantis apskritimas remiasi ekonomine meno ir kultūros samprata. Šiuo požiūriu pabrėžiamas, pavyzdžiui, kultūros produktų eksportas ir meno bei kultūros rinkos vertė. Didelė dalis kultūrinio turizmo, privataus vartojimo ir festivalių yra priskirtinos šiai paveikslo daliai. Tradiciškai Šiaurės šalyse už kultūrinį verslą ir industrijas nėra atsakingos kultūros ministerijos, tačiau, to nepaisant, šie elementai tapo akivaizdžiai svarbūs kultūros ekosistemose ne tik kaip užtikrinantys rekreacinę kultūros funkciją, bet ir, pavyzdžiui, kaip atskirų menininkų pragyvenimo šaltiniai (ibid).

Pavyzdžiui, Norvegijoje nuo 2012 m. veikianti organizacija, finansuojama valstybės lėšomis, užtikrina aktoriams ir šokėjams finansinį stabilumą. Šios organizacijos veikla prasidėjo kaip trejų metų trukmės Kultūros ministerijos finansuojamas pilotinis projektas, kurio poreikis buvo pagrįstas menininkų metinių pajamų ataskaitos

duomenimis, kurie parodė, kad šokėjų ir aktorių pajamos yra labai mažos ir neprognozuojamos. Net jei laisvai samdomi menininkai dirba daug, trumpi darbo laikotarpiai ir nepastovios pajamos neleido jiems gauti paskolų, apmokamų nedarbingumo atostogų ir pensijų. Šis aljansas buvo tuometinės Norvegijos vyriausybės programos, skirtos gerinti menininkų darbo sąlygas ir pajamas, dalis. Aljanso tikslas yra užtikrinti pastovias pajamas ir socialines garantijas šokėjams ir aktoriams laikotarpiams, kai jie nėra įsidarbinę. Laikotarpiams kai menininkai neturi projekto iš kurio gauna pajamas, organizacija moka menininkams išmokas ir suteikia galimybes tobulinti savo gebėjimus jų profesinį augimą skatinančiuose kursuose, taip sudarant sąlygas tarp įsidarbinimo laikotarpių likti susitelkus į savo amatą, vietoj to, kad jie pasyviai gautų nedarbingumo išmokas arba būtų priversti imtis jiems nerelevantiškų darbų. Organizacija taip pat skatina aktyvumą, nes atlikėjai turi imtis projektų organizacijos asignuotiems išoriniams darbdaviams tam tikrą dienų skaičių per dvejus metus tam, kad galėtų išlaikyti savo vietą organizacijoje. Pasibaigus pilotinei projekto fazei, ši iniciatyva buvo padaryta nuolatine, siekiant didinti scenos menininkų skaičių ir taip jiems sudaryti sąlygas prisidėti prie kokybiškos šalies kultūros plėtros. Pavyzdžiui, Norvegijoje nuo 2012 m. veikianti organizacija, finansuojama valstybės lėšomis, užtikrina aktoriams ir šokėjams finansinį stabilumą. Šios organizacijos veikla prasidėjo kaip trejų metų trukmės Kultūros ministerijos finansuojamas bandomasis projektas, kurio poreikis buvo pagrįstas menininkų metinių pajamų ataskaitos duomenimis, parodžiusiais, kad šokėjų ir aktorių pajamos yra labai mažos ir neprognozuojamos. Net jei laisvai samdomi menininkai dirba daug, trumpi darbo laikotarpiai ir nepastovios pajamos neleido jiems gauti paskolų, mokamų nedarbingumo atostogų ir pensijų. Šis aljansas buvo tuometinės Norvegijos vyriausybės programos, skirtos gerinti menininkų darbo sąlygoms ir pajamoms, dalis. Aljanso tikslas yra užtikrinti pastovias pajamas ir socialines garantijas šokėjams ir aktoriams laikotarpiams, kai jie nėra įsidarbinę. Laikotarpiams, kai menininkai neturi projekto, iš kurio gauna pajamas, organizacija moka menininkams išmokas ir suteikia galimybes tobulinti savo artistinius gebėjimus jų profesinį augimą skatinančiuose kursuose, taip sudarydama sąlygas tarp įsidarbinimo laikotarpių likti susitelkus į savo amatą, užuot pasyviai gavus nedarbingumo išmokas arba dirbus nerelevantiškus darbus. Organizacija taip pat skatina aktyvumą, nes atlikėjai turi imtis projektų organizacijos asignuotiems išoriniams darbdaviams tam tikrą dienų skaičių per dvejus metus tam, kad galėtų išlaikyti savo vietą organizacijoje. Pasibaigus bandomajai projekto fazei, ši iniciatyva buvo padaryta nuolatine, siekiant didinti performanso menininkų skaičių ir taip jiems sudaryti sąlygas prisidėti prie kokybiškos šalies kultūros plėtros.⁸

Tad ateities Šiaurės šalių kultūros politika, tikėtina orientuosis į sinergijų tarp šių skirtingų elementų kūrimą, visų pirma prioritetą teikiant meno ir kultūros, kuri neišgyventų rinkos sąlygomis, palaikymą bei prieinamumą.

4.2. *Hallyu*: Pietų Korėjos kultūros banga

Per pastaruosius keletą dešimtmečių Pietų Korėja įgijo pasaulinės reikšmės populiariosios kultūros gamybos centro įvaizdį. Tai didžiulis pokytis, atsižvelgiant į tai, kad iki praėjusio amžiaus pabaigos šalies kultūra pasaulyje buvo mažai žinoma. Kultūros kūrimas ir sklaida anksčiau buvo šalies vidaus reikalas, nors formos ir stiliai buvo stipriai veikiami Vakarų pasaulio – Europos aukštieji menai dominavo menų mokymo programose, o tarp masinių kultūros vartotojų klestėjo JAV filmai ir populiarioji muzika.

Tyrinėtojai ir pasaulio žiniasklaida menkai domėjosi Korėjos kultūra, o šalis buvo vertinama dėl ekonominio, bet ne dėl kultūrinio potencialo. Rytų Azijos tarptautinių santykių tyrinėtojas Samuelis Kimas rašė, kad „tame, ką Korėja eksportuoja, veltui būtų ieškoma Korėjoje pagamintų kultūros produktų, ar tai būtų programinė įranga, muzika, filmai, televizijos programos, ar knygos“ (Kim, 2000, p. 257).

Nepaisant to, Pietų Korėja netruko pasižymėti išskirtiniais kultūros ir kūrybos sektoriaus plėtotės mastais ir tempais. Šiuo metu Pietų Korėjos kultūrinio turinio pramonei (įskaitant filmus, serialus, vaizdo klipus ir žaidimus) tenka 2,6 % pasaulinės rinkos dalies. EBPO skelbiamais duomenimis, ji yra septinta pagal dydį pasaulyje:

⁸ Daugiau informacijos apie šios organizacijos veiklą galite rasti čia: <https://skuda.no/english>

pardavimų vertė siekia 114 mlrd. JAV dolerių, eksporto dalis sudaro 10,3 mlrd. JAV dolerių, sukurta 680 000 darbo vietų (Shin, 2021, p. 266).

Vienu iš reikšmingų tokio pokyčio faktorių laikoma itin aktyvi ir nuosekli Pietų Korėjos kultūrinių industrijų politika, kuri buvo grindžiama šalies ekonomine strategija ir naujosios ekonomikos diskursu. Dažnai minimas įsimintinas momentas – 1994 m. Mokslo ir technologijų patariamąsios tarybos ataskaita parengta prezidentui Kim Jongsamui (1993–1998). Bene svarbiausiu simboliniu ataskaitos akcentu tapo kultūros industrijų finansinio potencialo iliustracija: Holivudo filmo „Juros periodo parkas“ pajamos buvo prilygintos daugiau kaip 1,5 mln. „Hyundai“ automobilių eksportui (Shim, 2006, p. 32). Palyginimas padarė didelį įspūdį tiek politikams, tiek visuomenei. Ekonominės audiovizualinio turinio pramonės perspektyvos patraukė politikos formuotojų ir žiniasklaidos dėmesį. Kino ir automobilių pramonės (atitinkamai „naujosios“ ir „senosios ekonomikos“ simbolių) lyginimas tapo nauja mada.

Skirtingai nuo paplitusių neoliberalios kultūros politikos naratyvų apie valstybės valdžios mažinimą, kultūros institucijų perleidimą į privačias rankas ir vyriausybės išlaidų kultūros laukui mažinimą, Pietų Korėjos atvejis išsiskiria į ekonominę naudą orientuota kultūros politikos doktrina. Nors tradiciniai ekonomikos sektoriai šalyje buvo pertvarkomi ir reformuojami vadovaujantis neoliberaliais principais, žiniomis grįstos veiklos, įskaitant kultūrines industrijas, buvo laikomos augančiomis sritimis, kurios reikalauja valstybės paramos ir investicijų.

Pietų Korėjos vyriausybės ėmė kryptingai kurti ir nuosekliai taikyti įvairias priemones, skirtas kultūros pramonei remti, daugiausia dėmesio teikdamos į eksportą orientuotoms ekonominėms strategijoms. Pavyzdžiui, Kim Dedžiuno (1998–2003) administracija sukūrė *Hallyu* pramonės plėtros paramos planą, kurio tikslas buvo padidinti Pietų Korėjos kultūros pramonės vertę. Valstybės išlaidos kultūros pramonei išaugo nuo 14 mln. USD 1998 m. iki 84 mln. 2001 m. No Mu Hiono (2003–2008) kadencijos metu išaugo subsidijos kultūros startuoliams. Vyriausybė taip pat investavo į iniciatyvas, turėjusias pagerinti kultūrinių industrijų aplinką ir kūrė įstatymus, skirtus apsaugoti kultūros vidaus rinkoms (Kim, 2022, p. 126).

Siekdami paskatinti šalies proveržį į žiniomis ir kūrybiškumu grįstą ekonomiką, Pietų Korėjos kultūros politikos formuotojai vadovavosi instrumentiniu požiūriu į kultūrą. Nors instrumentinė kultūros traktuotė gali būti vertinama nevienareikšmiškai, kultūrai taip buvo suteiktas reikšmingas ideologinis, politinis, pedagoginis ir ekonominis matmuo, o būtent tai pateisino aktyvią valstybės kultūros politiką, dėmesį ir finansinę ir administracinę paramą kultūros laukui.

Nuo 2000-ųjų kylanti Korėjos banga (*hallyu*), pvz., televizijos seriale „Žiemos sonata“ sėkmė Japonijoje, kūrė prielaidas politikos formuotojams vis labiau pasitikėti ne tik kultūrine, bet ir ekonomine bei diplomatine nauda, kurią teikė šalies populiariosios kultūros pasaulinės sklaida.

Šalis pajuto pasitikėjimą savo kultūriniu potencialu, pasididžiavimą savo kultūra, kurio anksčiau trūko politikos formuotojams, kultūrinio turinio kūrėjams bei gamintojams, žiniasklaidai ir apskritai visuomenei. Įprastu tapęs kultūros krizės jausmas ėmė silpti, o į kultūrą buvo vis mažiau žvelgiama kaip į tai, ką reikia saugoti nuo kolonijinės istorijos, nuo Vakarų ekspansijos ir vulgarios komercializacijos. Atsisakius kultūrinio protekcionizmo, Korėjos kultūros politikoje kultūrinę globalizaciją imta suvokti kaip gyvybiškai svarbią vietinių talentų ir kultūros įstaigų bei verslo klestėjimo sąlygą, taip pat kaip galimą teigiamo gretutinio poveikio kitiems ekonomikos sektoriams šaltinį.

Vienas iš Pietų Korėjos kultūros politikos instrumentų taip pat yra užsienio šalyse steigiamų Korėjos kultūros centrų tinklas. Nuo 2009 m. buvo atidarytas 31 kultūros centras 28 šalyse. Taip siekiama didinti Korėjos kultūros prieinamumą, stiprinti tarptautinius santykius pasitelkiant kultūros, meno, sporto ir turizmo sritis. Centruose rengiami nemokami kalbų kursai, tekvondo (tradicinio Korėjos kovų meno) pamokos, tradicinės ir šiuolaikinės muzikos koncertai, įvairūs pasirodymai, parodos, seminarai, festivaliai (Ścibiorska-Kowalczyk ir Cichoń, 2021).

Hallyu populiarumas skatina visapusiškai pasaulio domėjimąsi Pietų Korėja ir tuo yra ne tik kultūriškai, bet ir ekonomiškai naudingas. Augantis Pietų Korėjos kultūros populiarumas prisideda prie turizmo augimo, kalbos kursų populiarumo ir dar labiau įtvirtina kultūrinius Korėjos laimėjimus globaliame pasaulyje.

5. Esamos kultūros ekosistemos aprašymas

Ekosistemos teisinis pagrindas

Lietuvoje kultūros lauko procesus reglamentuoja kelios dešimtys skirtingos apimties ir nevienodo detalumo įstatymų, skirtų atskiroms kūrybos ar veiklos sritims, kultūros įstaigoms, komisijoms bei inspekcijoms (Bibliotekų įstatymas, Dainų švenčių įstatymas, Dokumentų ir archyvų įstatymas, Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, Kino įstatymas, Kultūros centrų įstatymas, Lietuvos kultūros tarybos įstatymas, Muziejų įstatymas, Profesionaliojo scenos meno įstatymas, Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas, Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas Visuomenės informavimo įstatymas), taip pat skirtų specifiniams veiksnių aspektams (Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas, Mecenavimo įstatymas, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, Meno kūrėjo ir meno kūrėjų organizacijų statuso įstatymas, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, Valstybinės kalbos įstatymas).

Šiuo metu galiojantys kultūros laukui aktualūs įstatymai iš esmės reglamentuoja tik atskiras šio lauko sritis ar specifinius aspektus. Skirtingai nei pavyzdžiui švietimo srityje, nėra vieno pagrindinio kultūros lauką ir jo elementų sąveiką reglamentuojančio įstatymo, kuris užtikrintų integralų požiūrį į skirtingus kultūros lauko fragmentus reglamentuojančius įstatymus, išskirtų kultūros politikos sritis, apibrėžtų vienodai traktuojamas sąvokas, bendruosius kultūros politikos principus, raidos kryptis, kultūros įstaigų misijas, funkcijas, tarpinstitucinį bendradarbiavimą. LR kultūros ministerijos ilgai rengtą Kultūros politikos pagrindų įstatymo projektą 2021 metų sausį Seimas, Kultūros komiteto siūlymu, nusprendė „grąžinti iniciatoriams tobulinti“. Įstatymo projekte, be kita ko, buvo numatyta, kad įstatymo tikslas – „nustatyti kultūros politikos principus, kultūros politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų kompetenciją ir vaidmenį užtikrinant valstybės, regioninės ir savivaldybių kultūros politikos formavimą bei įgyvendinimą, tarptautinio bendradarbiavimo kultūros srityje tikslus ir jį vykdančius subjektus, kultūros finansavimo šaltinius, kultūros įstaigų sistemą, nacionalinių ir valstybinių kultūros įstaigų, kultūros kompetencijų centrų statusą, kultūros ir meno darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą, nevyriausybinių organizacijų vaidmenį įgyvendinant kultūros politiką, valstybės kultūros ir meno premijų skyrimo sąlygas“.

Labiau integruotą kultūros ekosistemos vaizdą ir pagrindinius valstybės siekinius kultūros srityje šiek tiek geriau atspindi reguliariai rengiami ir atnaujinami plačios aprėpties strateginiai dokumentai, kuriais remiamasi kultūros finansavimo ir kituose dokumentuose.

2010 m. birželį Seimo nutarimu patvirtintos „Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės“, kuriose kultūra įvardyta kaip valstybės pamatas ir pabrėžiama būtinybė suteikti kultūrai prioritetinės valstybės remiamos srities statusą. Gairėse taip pat numatyta, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė, remdamasi šiomis gairėmis ir bendradarbiaudama su visuomenės interesų grupėmis, parengs gairių įgyvendinimo priemonių planą, pagrįstą finansiniais valstybės įsipareigojimais – ilgalaikiu kultūros finansavimo, investicijų į kultūrą planu, privataus kapitalo ir Europos struktūrinių fondų lėšų pritraukimo ir skyrimo Lietuvos kultūrai projektu. 2021 m. rugsėjį Seimo nutarime „Dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių įgyvendinimo 2021–2024 metų prioritetų aprašo patvirtinimo“ konstatuota, jog 2010 m. patvirtintos gairės buvo įgyvendinamos nepakankamai (įvykdytas tik vienas iš dešimties numatytų siekių – sukurta ir veikia Lietuvos kultūros taryba), taip pat, kad nebuvo tinkamai ir laiku įgyvendintas pasiūlymas Lietuvos Respublikos Vyriausybei parengti ir patvirtinti Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių įgyvendinimo priemonių planą.

Pažymėtini tokie strateginiai dokumentai kaip Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, Lietuvos Respublikos bendrojo plano 2030 koncepcija ir sprendiniai (2019 ir 2020), 2021–2030 m. kultūros ir kūrybingumo plėtros programa (2021). Čia numatoma, jog Lietuvoje siekiama kurti visiems prieinamą ir įtraukią kultūrą, didinti gyventojų socialinę gerovę ir įtrauktį, stiprinti tautinį ir pilietinį tapatumą, didinti kultūros skvarbą ir visuomenės kūrybingumą, tvariai vystyti Lietuvos teritoriją ir mažinti regioninę atskirtį, didinti kultūros vaidmenį visuomenėje, gyventojų įsitraukimą ir indėlį į kultūrą, skatinti kūrėjus kurti. Siekiant šių tikslų pabrėžtinai tarpinstitucinis bendradarbiavimas, aktyvus vietos bendruomenių, savivaldos kultūrinių įstaigų, nevyriausybinių sektoriaus įtraukimas. Atsižvelgdamos į šiuos strateginius tikslus, kultūros įstaigos siekia teikti paslaugas, kurios padėtų išplėsti tiesiogines kultūros sklaidos funkcijas ir prisidėtų prie kompleksinių socialinės aplinkos gerinimo tikslų realizavimo: bendruomenių įgalinimo, pilietiškumo ugdymo, kultūrinio tapatumo kūrimo, lygių galimybių užtikrinimo, darnaus vietos vystymosi, mokymosi visą gyvenimą misijos ir kt.

Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa (2020) įvardija kultūros misiją – tai asmenybės ir visuomenės gyvenimo kokybę keičianti kultūra. Pripažįstama, jog kultūra, kūrybiškumas ir talentas yra svarbiausi Lietuvos ištekliai, nulemiantys brandžios laisvos asmenybės ir pilietinės visuomenės raidą. Programoje numatytas kultūros sektoriaus pasitelkimas sprendžiant šalies socialines problemas, kultūros ir kūrybinių industrijų, NVO plėtros skatinimas, į kultūros pažinimą ir dalyvavimą įtraukianti įvairovė, priemonės, skatinančios tolygią kultūros sklaidą ir plėtrą regionuose.

Su kultūros lauku susijusios formuluotės įtrauktos ir į Seime atstovaujamų politinių partijų Susitarimą dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030), bet panašaus politinių jėgų susitarimo dėl šalies kultūros politikos kol kas nėra.

Su kultūros ekosistema susiję ir tarptautiniai dokumentai, tokie kaip Jungtinių Tautų Organizacijos Organizacijos „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“ ir 2005 m. UNESCO konvencija dėl kultūros raiškos įvairovės apsaugos ir skatinimo.

Kultūros lauko struktūra Kultūros ekosistema persmelkia arba yra glaudžiai susijusi su visomis žmogiškosios veiklos formomis, todėl ją sudaro daug ir įvairaus statuso veikėjų, kurie turi skirtingas funkcijas, galias ir atsakomybę formuojant ir įgyvendinant kultūrinius procesus.

Kultūros laukas pasižymi didele įvairove. Įmanomi įvairūs jo ekosistemos pjūviai – pagal veiklos sritis, arba pagal funkcijas ir interesus, formuojant ir įgyvendinant valstybės kultūros politiką.

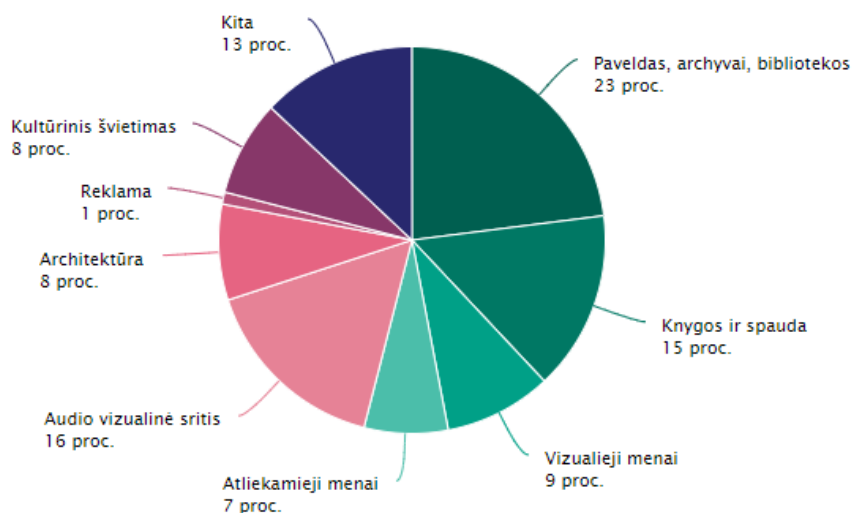
Nors vieno visą kultūros lauką apimančio ir reglamentuojančio įstatymo nėra, pagal strateginio planavimo dokumentus, galiojančius skirtingų sričių įstatymus, veikiančias institucijas ir finansavimo praktikas Lietuvos kultūros ekosistemą galima struktūruoti išskiriant šias kultūros ir meno sritis: menai ir kūryba (vizualieji menai, literatūra, kinas, muzika ir scenos menai, architektūra ir dizainas, tarpdisciplininiai menai), kultūros paveldas (nematerialusis paveldas, etninė kultūra ir kultūros tradicijos, nekilnojamojo paveldo saugojimas ir įveiklinimas, muziejų veikla), bibliotekų veikla, žiniasklaida ir visuomenės informavimas.

Statistikos departamentas, pateikdamas duomenis apie kultūros sektoriaus sukuriamą pridėtinę vertę, juos struktūruoja pagal ekonominės veiklos rūšis⁹. Naujausiais pateikiamais duomenimis, kultūros sektoriaus produkcija 2020 m. sudarė 1,7 mlrd. EUR to meto kainomis (tai 4,4 proc. mažiau nei 2019 m.).

⁹ <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-svietimas-kultura-ir-sportas-2021/kulturos-ekonominiai-rodikliai>

5 paveikslėlis. Kultūros sektoriaus pridėtinės vertės struktūra pagal kultūros sritis 2020m.

Kultūros sektoriaus pridėtinės vertės struktūra pagal kultūros sritis 2020 m.

Šaltinis: Oficialiosios statistikos portalas: Kultūros ekonominiai rodikliai.

Ekosistemos veikėjai

Seimas ir Vyriausybė

Formaliai svarbiausieji Lietuvos kultūros politikos formuotojai ir centriniai kultūros politiką ir jo įgyvendinimą lemiantys veikėjai yra Seimas ir Vyriausybė. Tačiau praktiškai kultūros politikos formavimas ir ekosistemos priežiūra pavesta Kultūros ministerijai.

Kultūros ministerija

Svarbiausias ir didžiausią galią turintis kultūros ekosistemos veikėjas yra Kultūros ministerija – LR Vyriausybės institucija, formuojanti valstybės kultūros politiką, taip pat organizuojanti, koordinuojanti ir kontroliuojanti jos įgyvendinimą profesionaliojo bei mėgėjų meno, teatro, muzikos, dailės, kino, muziejų, bibliotekų, leidybos, autorių teisių ir gretutinių teisių bei kultūros vertybių apsaugos srityse. Kaip, atkartojant Vyriausybės programos formuluotę, skelbiama LR kultūros ministerijos tinklalapyje: „Kultūros ministerijos misija – asmenybės ir visuomenės gyvenimo kokybę keičianti kultūra“¹⁰.

Kultūros ministerija atlieka įstatymų ir kitų teisės aktų jai pavestas kultūros srities valstybės valdymo funkcijas: rengia kultūros sritį reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų projektus; rengia skirtingų meno sričių plėtros koncepcijas ir programas, koordinuoja jų įgyvendinimą; finansuoja muziejus, bibliotekas, dailės, kino, koncertines bei kitas organizacijas, svarbius meno ir kultūros projektus; koordinuoja autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos bei gynimo sistemos įgyvendinimą; koordinuoja valstybės politikos visuomenės informavimo srityje įgyvendinimą; užtikrina kultūros vertybių apskaitą ir apsaugą; rengia ir įgyvendina tarpvalstybines kultūros programas; rengia tarptautinių sutarčių projektus; inicijuoja regionų kultūros plėtros strategiją.

Kitos ministerijos

Kultūros politikos tikslai glaudžiai susipina su sritimis, kurias tiesiogiai kuruoja Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Užsienio reikalų ministerija, Socialinės apsaugos, Sveikatos, Aplinkos, Krašto apsaugos ministerijos.

¹⁰ <https://lrkm.lrv.lt/lt/apie-ministerijos-veikla/kulturos-ministerijos-misija>

Šios ministerijos per kai kurias jau vykdomas arba pageidautinas kultūros laukui reikšmingas veiklas netiesiogiai įtraukiamos į kultūros ekosistemą.

Prie Kultūros ministerijos veikiančios ar jai patariančios tarybos

Lietuvos kultūros taryba buvo įsteigta siekiant reformuoti ir demokratizuoti kultūros valdymą, įgyvendinti kultūros politikos kaitos gairėse numatytą kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo atskyrimą. Taryba yra biudžetinė įstaiga prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, pagal kompetenciją įgyvendinanti valstybės politiką kultūros ministrui pavestose valdymo srityse, vykdanči kultūros tarybos įstatyme ir kituose teisės aktuose jai pavestas viešojo administravimo ir kitas funkcijas. Lietuvos kultūros taryba yra vienas svarbiausių kultūros politikos įgyvendinimo ir stebėsenos veikėjų.

Lietuvos kultūros institutas yra Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos įsteigta biudžetinė įstaiga, kuri tikslingai užsienyje pristato Lietuvos kultūrą ir profesionalųjį meną, didina kultūros ir meno kūrėjų, šių sričių specialistų ir organizacijų galimybes tarptautinėje erdvėje, bendradarbiaudamas su Lietuvos ir užsienio valstybių kultūros lauko profesionalais ir Lietuvos Respublikos kultūros atašė.

Lietuvos kino centras – valstybinė institucija, įsteigta 2012 m. Pagrindiniai centro veiklos tikslai – skatinti ilgalaikį Lietuvos kino srities vystymąsi ir konkurencingumą, bei dalyvauti formuojant veiksmingą valstybės kino politiką. Lietuvos kino centras koordinuoja nacionalinio kino gamybą, administruoja valstybės lėšas kino sričiai plėtoti: rengia kino projektų konkursus valstybiniam finansavimui gauti, konsultuoja paraiškovus, administruoja dalinį gamybos ir sklaidos finansavimą, prižiūri, kaip naudojamos valstybės lėšos ir kaip už jas atsiskaitoma; atstovauja Lietuvai užsienio ir tarptautinėse organizacijose, organizuoja Kino tarybos veiklą.

Kultūros ministro įsakymu taip pat sudaromos patariamiosios tarybos, teikiančios ekspertinę nuomonę ir rekomendacijas atskirų sričių politikos klausimais: Archyvų taryba, Etninės kultūros ir nematerialaus kultūros paveldo taryba, Kino taryba, Kultūrinės edukacijos taryba, Kultūros centrų taryba, Lietuvos architektūros meno taryba, Lietuvos bibliotekų taryba, Lietuvos dizaino taryba, Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo taryba, Literatūros taryba, Medijų taryba, Meno kūrėjo ir meno kūrėjų organizacijos statuso suteikimo taryba, Muziejų taryba, Profesionalaus scenos meno įstaigų taryba,

Kultūros ministerijai pavaldžios įstaigos

Kultūros ministerijai pavaldūs muziejai, pagal statusą skirstomi į nacionalinius (Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos nacionalinis muziejus, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai) ir respublikinius (Kauno IX forto muziejus, Kauno Tado Ivanausko zoologijos muziejus, Lietuvos aviacijos muziejus, Lietuvos etnokosmologijos muziejus, Lietuvos jūrų muziejus, Lietuvos liaudies buities muziejus, Lietuvos sporto muziejus, Lietuvos švietimo istorijos muziejus, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, Maironio lietuvių literatūros muziejus, Respublikinis Vaclovo Into akmenų muziejus, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Trakų istorijos muziejus, Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus, Vytauto Didžiojo karo muziejus Žemaičių muziejus „Alka“).

Kultūros ministerijai pavaldūs teatrai, pagal statusą skirstomi į nacionalinius (Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras, Lietuvos nacionalinis dramos teatras, Nacionalinis Kauno dramos teatras) ir valstybinius (Juozo Miltinio dramos teatras, Kauno valstybinis lėlių teatras, Kauno valstybinis muzikinis teatras, Klaipėdos dramos teatras, Klaipėdos valstybinis muzikinis teatras, Lietuvos rusų dramos teatras, Valstybinis jaunimo teatras, Valstybinis Šiaulių dramos teatras, Valstybinis Vilniaus mažasis teatras, Vilniaus teatras „Lėlė“).

Kultūros ministerijai pavaldžios valstybinės koncertinės organizacijos: Lietuvos nacionalinė filharmonija, Lietuvos valstybinis simfoninis orkestras, Lietuvos simfoninis pučiamųjų orkestras (anksčiau žinomas kaip Valstybinis pučiamųjų instrumentų orkestras „Trimitas“), Valstybinis dainų ir šokių ansamblis „Lietuva“, Valstybinis Šiaulių kamerinis choras „Polifonija“, Valstybinis choras „Vilnius“, Kauno valstybinė filharmonija.

Kultūros ministerijai pavaldžios bibliotekos: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos aklujų biblioteka, Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka, Kauno apskrities viešoji biblioteka, Klaipėdos apskrities leivos Simonaitytės viešoji biblioteka, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka.

Valstybinės mokslo įstaigos

Lietuvos kultūros tyrimų institutas (toliau – LKTI) yra valstybinis mokslinių tyrimų institutas, tiriantis istorinę Lietuvos kultūrą, meno ir filosofijos raidą, nagrinėjantis jos ypatumus ir sąsajas su dabarties ir pasaulio kultūros istorija ir jos raida. LKTI rengia Lietuvos kultūros ir jos sudedamųjų dalių – dailės, muzikos, teatro, filosofijos – istoriją, analizuoja dabartinės Lietuvos kultūros ir atskirų jos sričių sklaidą bei sąveiką su politine ir socialine valstybės raida.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas yra valstybinis mokslinių tyrimų institutas, vykdamas ilgalaikius lietuvių literatūros, tautosakos ir senosios Lietuvos literatūros paveldo tyrimus. Institutas kaupia, saugo, sistemina ir skaitmenina vieną gausiausių pasaulyje lietuvių literatūros ir tautosakos archyvų.

Paminėtini ir kiti mokslinių tyrimų institutai, tokie kaip Lietuvių kalbos institutas, Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos socialinių tyrimų centras, taip pat ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras.

Savivaldybės ir joms pavaldžios įstaigos

LR vietos savivaldos įstatymas (6 str.) numato, kad viena iš savivaldybių savarankiškųjų funkcijų yra „gyventojų bendrosios kultūros ugdymas ir etnokultūros puoselėjimas (dalyvavimas kultūros plėtros projektuose, muziejų, teatrų, kultūros centrų ir kitų kultūros įstaigų steigimas, reorganizavimas, pertvarkymas, likvidavimas ir jų veiklos priežiūra, savivaldybių viešųjų bibliotekų steigimas, reorganizavimas, pertvarkymas ir jų veiklos priežiūra)“.

Kokybinio kultūros centrų tyrimo (LRKM, 2022)¹¹ duomenimis, 2021 m. Lietuvoje veikė 160 juridinių (savivaldybių) kultūros centrų ir 455 struktūriniai jų padaliniai. Daugiausiai juridinių kultūros centrų yra Panevėžio rajono savivaldybėje (12), po 1 juridinį kultūros centrą yra net 30-yje Lietuvos savivaldybių. Daugiausiai struktūrinių padalinių yra Vilniaus rajono savivaldybėje (28), 14-oje savivaldybių nėra nė vieno kultūros centro struktūrinio padalinio. Dažniausiai vieno iš kelių arba pagrindinių kultūros centrų steigėjos yra savivaldybės.

Savivaldybių tarybos dalyvauja savivaldybių kultūros centrų reorganizavimo, likvidavimo procesuose, reorganizuoja ir likviduoja savivaldybės kultūros centrus, analizuoja ir kontroliuoja savivaldybės kultūros centrų veiklą, nustato savivaldybės kultūros centrų plėtotės strategiją, rengia savivaldybės kultūros centrų veiklą reglamentuojančių teisės aktų projektus ir juos tvirtina, koordinuoja savivaldybės kultūros centrų dalyvavimą tarptautinėse kultūrinėse programose.

Statistikos departamento pateikiamais duomenimis, 2021 m. Lietuvoje veikė 60 savivaldybių viešųjų bibliotekų, jos turėjo 122 miestų filialus, 1009 kaimų filialus, ir 9 atskirai minimus vaikų filialus¹².

Be to, Kultūros ministerijos duomenimis, 2021 m. Lietuvoje veikė 53 savivaldybių muziejai bei 23 žinybiniai muziejai.

11

https://lnkc.lt/get_file.php?file=azUxbm5XckV4c2VlWDVXZWFWWEtvSmVYYmNmSW5wV2VsY1prcG1aaWxOcklsNW1nbXMyVXIjZWpsbUJsekptY2s2U2N4cGxeDJsaw1aVm9tR0ZrMDVpVm1KMxBuSld2bloIMkXbkdYZnlwVm5vV3pQblo2WXBXS0JaSDVtZG1TRGs2VnBzR3pUbHMvY25aYVNsG5lWVpLb2JzV2VtNVZ0bHB4aQ==

¹² <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=136dde37-db7f-4f71-a9ae-b20ad81c2479#/>

Asociacijos ir sąjungos

Lietuvos architektų sąjunga, Lietuvos chorų sąjunga, Lietuvos dailininkų sąjunga, Lietuvos dizaino sąjunga, Lietuvos fotomenininkų sąjunga, Lietuvos kinematografininkų sąjunga, Lietuvos kompozitorių sąjunga, Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga, Lietuvos leidėjų asociacija, Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga, Lietuvos muzikų sąjunga, Lietuvos rašytojų sąjunga, Lietuvos tarpdisciplininio meno kūrėjų sąjunga, Lietuvos tautodailės kūrėjų asociacija, Lietuvos teatro sąjunga, Nacionalinė žurnalistų kūrėjų asociacija, Scenos meno kritikų asociacija, Šiuolaikinio šokio asociacija.

Dalis šių sąjungų priklauso Lietuvos meno kūrėjų asociacijai – savarankiškų kūrybinių organizacijų sąjungai, kurios tikslas – koordinuoti meno kūrėjų ir jų organizacijų bendradarbiavimą Lietuvoje, atstovauti Lietuvos profesionalių menininkų ir literatų interesams užsienio šalyse, organizuoti menininkų ir politikų disputus dėl kultūros ir meno raidos. Asociacija rengia konferencijas kultūros ir meno klausimais, teikia pasiūlymus dėl įstatymų ir kitų teisės aktų projektų, dalyvauja menininkų programose, atlieka profesionaliojo meno programų ekspertizes, gina autorių teises.

Kultūros edukacijos ir profesionalų rengimo įstaigos ir organizacijos

Kultūros ir meno profesionalus bei mėgėjus rengiančios formaliojo ir neformaliojo ugdymo įstaigos, meno ir muzikos mokyklos, kolegijos, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Vilniaus dailės akademija.

Nevyriausybinis sektorius, privačios ir komercinės kultūros organizacijos

Nors didžiąją Lietuvos kultūros ekosistemos dalį sudaro valstybės ir savivaldybių kultūros organizacijos, kai kuriose veiklos srityse, pvz. knygų leidybos arba kino gamybos ir platinimo, nevyriausybinių sektoriaus dalyvavimas labai ryškus. Veikia privačios meno galerijos, kultūros centrai, tačiau privataus sektoriaus kultūros ekosistemoje dalyvavimas yra dinamiškas ir stokojantis pastovumo: Lietuva priklauso prie šalių, kuriose daugiau nei du trečdaliai įmonių neišsilaiko daugiau nei 5 metus¹³.

Kultūros ministerijos duomenimis 2021 m. Lietuvoje veikė 10 nevalstybinių muziejų (Energetikos ir technikos muziejus, Grūto parkas, Europos parkas, Antano Mončio namai-muziejus, Janinos Monkutės-Marks muziejus, Bažnytinio paveldo muziejus, Mėnulio akmenis parkas, Iliuzijų muziejus, Žaislų muziejus, MO muziejus).

Statistikos departamento duomenimis 2021 m. Lietuvoje veikė 47 nevalstybiniai teatrai.

Kūrėjai, asmenybės ir autoritetai

Nors formaliame ekosistemos reglamentavime nėra numatyta jokių funkcijų pavieniams fiziniams asmenims, ryškių individualių kūrėjų įtaka visam kultūros laukui stipri, ir neretai juntama visuose formalizuotuose ekosistemos sluoksniuose – pradedant kūrėjų bendruomene, pereinant prie kūrėjų sąjungų, Kultūros ministerijos patariamųjų tarybų ir komisijų, iki aukščiausio politikos formuotojų lygio.

Ekosistemos sąveika su išore

Pažymėtina, kad demokratizacijos, globalizacijos ir skaitmenizacijos tendencijos lemia kultūros lauko ekosistemos atvirumą. Lietuvos kultūros lauką pasiekia ir ypač kultūros paslaugų vartotojams poveikį daro kultūrinis turinys iš užsienio šalių.

¹³ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Figure_8_-_Survival_rates_for_creative,_arts_and_entertainment_enterprises_born_in_2014_\(%25\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Figure_8_-_Survival_rates_for_creative,_arts_and_entertainment_enterprises_born_in_2014_(%25).png)

6 paveikslėlis. Lietuvos kultūros ekosistema.

Charakteristikos ir dinamika

Kultūros lauko strateginę reikšmę ir vertę lemia ne vien izoliuotai vertinama atskirų meninės veiklos sričių ar kultūros institucijų kokybė, bet taip pat – ir tai ne mažiau svarbu – ekosistemos apykaita, veikėjų sąveika.

Duomenys rodo, kad kultūriniai išteklių nepakankamai išnaudojami sprendžiant kitų sričių problemas. Tą lemia viena kitą sustiprinančios priežastys.

Fragmentuotas teisinis reguliavimas

Vieno kultūros politikos pagrindų įstatymo nėra. Atskirais įstatymais reguliuojami pavieniai sektoriai, koncentruojantis į nusistovėjusias tradicines funkcijas. Tai atsispindi ir strategijų įgyvendinime. Čia trūksta kompleksškumo, kitų valstybės sektorių įsitraukimo.

Svarbiausi strateginiai dokumentai ir juose nuolatos keliami bendri tikslai netampa impulsu nuosekliems ilgalaikiams pokyčiams. Valstybiniu lygiu kultūros sektoriui keliami gan abstraktūs tikslai, tiesiogiai nesusieti su konkrečiais stebėsenos rodikliais, kuriais galima būtų vertinti sektoriaus efektyvumą. Dominuojantys stebėsenos rodikliai – gyventojų dalyvavimas ir ekonominis efektyvumas – sektoriaus valstybei kuriamą vertę atspindi tik iš dalies. Pokyčiai dažniausiai mažai priklauso nuo strategijų ir labiausiai veikiami konkrečios Vyriausybės programinių nuostatų ir veiklų. Keičiantis vyriausybėms keičiasi jų prioritetai. Finansavimas išlieka ribotas, finansavimo priemonės ir veiklos dažnai keičiasi. Tai lemia, kad reikšmingi ir kryptingi ilgalaikiai pokyčiai nevyksta, nepaisant retorinio jų svarbos akcentavimo politiniuose ir strateginiuose dokumentuose.

Finansavimo nepakankamumas ir neadekvatumas

Didelė dalis kultūros ekosistemos išlaikoma viešosiomis lėšomis iš valstybės (daugiausia per Kultūros ministeriją) ar savivaldybių biudžetų. Iš darbo užmokesčio menininkams dalies LKT finansuojamuose projektuose (LKT, 2022) matyti, kad meninė ir kūrybinė veikla nėra laikoma atlygio vertu darbu. Finansavimo schema toliau reprodukuoja situaciją, kai kultūrinis ir kūrybinis darbas nematomas ir nevertinamas. Esamoje situacijoje subsidijuojama produktų gamyba, bet ne tuos produktus kuriančiųjų darbas. Išlaikant tokį modelį, finansavimo didinimas reikštų

į rinką patenkančių produktų pasiūlos didinimą, bet nebūtinai keistų menininkų ir kūrėjų gyvenimo ir darbo sąlygas.

Kultūros paslaugų tinklo geografinis netolygumas, prieinamų kultūros paslaugų kokybė

Erdvinė kultūros paslaugų tinklo analizė (Kurk Lietuvai, 2020) rodo, kad būtinojo ir dažno poreikio kultūros paslaugos geografiškai pasiekiamos 99,6 proc. Lietuvos gyventojų. Aukštos kokybės paslaugos priskiriamos vidutinio dažnumo poreikiui, ir pagal skaičiavimo metodiką esą pasiekiamos 74,1 proc. gyventojų. Tai netolygiausiai pasiekiamos paslaugos. 80 proc. kultūros įstaigų teikia vietinio lygmens kultūros paslaugas. Aukštesnio lygmens paslaugas teikia tik 15 proc., regioninio – 3 proc., o nacionalinio ir tarptautinio lygmens paslaugas – 2 proc. įstaigų ir organizacijų. Absoliučiai didžioji pastarųjų dalis sukoncentruota Vilniuje, joms tenka ir didelė dalis kultūrai skiriamų viešųjų finansų. Regionų gyventojams mažiausiai prieinamos aukšto, nacionalinio ir tarptautinio lygio kultūros paslaugos – profesionalusis scenos menas ir festivaliai. Mažesnių gyvenviečių gyventojai du kartus dažniau nei gyvenantieji didžiuosiuose miestuose kaip kliūtį aktyvesniam dalyvavimui kultūriniame gyvenime įvardija fizinį paslaugų prieinamumą. Tačiau vertinti vien fizinį prieinamumą nepakanka. Svarbus faktorius yra ir paslaugų prieinamumo ir kokybės subjektyvus suvokimas.

Paveldima ir perduodama vartotojų kultūrinio kapitalo stoka

Nors geografinio ir ekonominio prieinamumo kliūtys gali būti vertinamos kaip techninės ir išsprendžiamos gan ūkiškai – finansinėmis intervencijomis, struktūrinėmis reformomis, kūrybos ir kultūros paslaugų sektoriaus sąveika su kultūros vartotojais nukenčia ir dėl vartotojų įpročių ir kompetencijų. Gyventojų daugiau nei 6 kartus per metus apsilankusių kultūros vietose skaičius palaipsniui auga, tačiau daugeliu atvejų (išskyrus scenos menus) jis nesiekia 7 proc. Daugiau nei pusė gyventojų visiškai nesilankė kultūros renginiuose, kultūros veiklose nedalyvavo. Tai, kad 34 proc. gyventojų atsako, jog „dalyvauti kultūriniame gyvenime neįdomu ar turima kitokių interesų“ (LKT, 2020, p. 284), ir šis skaičius didėja, gali reikšti žemą prieinamų paslaugų kokybę, taip pat – tiesiogiai arba netiesiogiai – tobulintinus kultūros vartotojų įpročius ir ugdytinas kultūrinės kompetencijas.

Kultūros politikos dalyvių bendradarbiavimo pobūdis

Ministerijos, savivaldybės, kultūros įstaigos

Nepaisant dažnai deklaruojamo kultūros integruojančio matmens ir jos „horizontalumo“ visų valstybės gyvenimo sričių atžvilgiu ir iš to išplaukiančio potencialo sprendžiant kitų sričių (diplomatijos, krašto apsaugos, ekonomikos, socialinės apsaugos, aplinkos apsaugos, sveikatos apsaugos, švietimo ir pan.) problemas, šių sričių poreikiai ir kultūros sektoriaus potencialios funkcijos lieka neišgrynintos, formuluojamos tik abstrakčiai, retai virsta konkrečiomis bendromis veiklomis. Įprastas situacijos pateisinimas – uždarai formuojami ir nepakankami ministerijų bei įstaigų biudžetai, nepalankūs rutininės veiklas peržengiančioms iniciatyvoms.

6. SSGG analizė ir poreikių nustatymas

Stiprybės

Stiprėjantis suvokimas, kokia yra kultūros lauko strateginė svarba valstybės gyvenimui. Augantis supratimas apie kultūros įtaką ir aukštą pridėtinę vertę kitoms sritims. Nors kultūros ryšiai ir vaidmuo nėra pakankamai aiškūs kitiems sektoriams, strateginiuose dokumentuose to palaipsiui daugėja. Atsiranda bendradarbiavimo su kitais sektoriais panaudojant kultūros išteklius patirties.

Dabartinėje kultūros ekosistemoje procesai yra pakankamai skaidrūs, žaidimo taisyklės aiškios. Aplinka palanki – politinių ideologijų ir populistų įtaka menka. Meninė kūryba yra laisva ir nevaržoma.

Plačiai išvystytas infrastruktūros – kultūros centrų, scenos menų, bibliotekų ir muziejų – tinklas. Organizacijų kokybė Europos ir pasaulio kontekste gera. Nemažas aktyvių menininkų skaičius. Stiprus nevyriausybinis kultūros organizacijų sektorius. Esama stiprių institucijų ir autoritetų.

Ryški tarptautinė Lietuvos profesionaliojo meno integracija, meno apykaita, kūrybos ekosistema nėra uždara. Yra aktyvių ir reiklių kultūros vartotojų, įpratusių prie kokybiškų projektų, gebančių įvertinti meninį lygį tarptautiniame kontekste.

Silpnybės

Nesutvarkyta teisinė bazė. Teisėkūra neleidžia išnaudoti viso potencialo. Valstybės kultūros politikos tikslai nėra galutinai įtvirtinti jokiam oficialiam dokumente, tai liudija platesnio politinio sutarimo dėl šių tikslų stoka. Deklaruojami kultūros politikos tikslai iš esmės nekinta (kultūros reiškinių kokybė, visuomenės dalyvavimas, ryšiai su kitomis sritimis), jie formuluojami kaip „niekada aktualumo neprarandanti siekiamybė“, o ne reali ambicija. Nėra kultūros įstatymo nei politiniams ciklams atsparios kultūros politikos įgyvendinimo strategijos.

Nėra apčiuopiamo ir veikiančio institucinio bendradarbiavimo mechanizmo, nors poreikis suprantamas ir pripažįstamas. Institucijų skolos kultūrai ir priemonės, kaip tos institucijos prisideda prie kultūros politikos, nėra aiškiai fiksuotos planavimo dokumentuose. Nepakankamas bendradarbiavimas tarp centrinės valdžios ir vietos valdžios, tarp skirtingų įstaigų, tiek regionuose, tiek tarp regionų, tiek tarp kultūros ir kitų sektorių.

Kultūros lauko finansavimas neatitinka deklaruojamų kultūros politikos ambicijų. Menininkai dažnai dirba už mažiau nei minimalų darbo užmokestį arba visai neatlygintinai. Administravimo sistema biurokratiška, viešųjų pirkimų sistema nepalanki kultūros sektoriui. Kultūros sektorius nepritraukia pakankamų žmogiškųjų išteklių. Nėra skiriama pakankamai lėšų vietinių, bet aukštus lūkesčius atitinkančių kultūros renginių organizavimui.

Kultūrinė atskirtis tarp Vilniaus ir kitų regionų. Fizinis kokybiškų kultūros paslaugų pasiekiamumas šalyje geografiškai ir chronologiškai netolygus, didinantis gyventojų atotrūkį nuo nuolatinio kultūros paslaugų vartojimo.

Įvairių kultūros vartotojų poreikius atliepiančios kultūrinės žiniasklaidos, meno kritikos ir kultūros procesų refleksijos viešojoje erdvėje stoka.

Meninė kūryba, nors ir nevaržoma, nėra pakankamai eksperimentiška, ypač regionuose, kur vyrauja konservatyvi į etnokultūrinės tradicijas orientuota kūryba ir mėgėjiškas menas. Garsūs užsienio menininkai nesirenka Lietuvos – nepatrauklumas yra didelis. Mažas skaičius kultūros žmonių, ypač regionuose, kalba bent viena užsienio kalba.

Galimybės

Svarbiausia neišnaudota galimybė – kultūros lauko horizontali sąveika su kitomis sritimis, potencialo įveiklinimas sprendžiant kitų sričių iššūkius ir problemas. Sukurti veikiančią bendradarbiavimo mechanizmą žemesnių dokumentų formatu. Strateginiai kultūros politikos tikslai ir rodikliai gali būti formuluojami tiksliai, įvardijant ne tik bendriausius ir tik kiekybinius rodiklius, bet išskiriant konkrečias kultūros ir su ja susijusių sektorių dalis, kuriose laukiama kiekybinio ar kokybinio pokyčio. Reikalingi aiškūs mechanizmai, aiškios programos, aiški institucinė atsakomybė.

Ekonominis valstybės augimas ir turtėjimas sudaro prielaidas kartu su kitais sektoriais turtėti ir kultūrai. Tikėtina galimybė turėti daugiau laisvalaikio, kurį galima išnaudoti tiesiogiai įsitraukiant į kultūrinės veiklas, o kartu ir namų ūkių galimybes skirti didesnę vartojimo išlaidų dalį kultūrai.

Kultūros sektorius savivaldos finansuojamas mažiau nei centrinės valdžios. Tolesnis decentralizuotas kultūros politikos įgyvendinimas, užsimezgęs su Regionų kultūros tarybų veikla, turėtų skatinti vietinių bendruomenių įsitraukimą į kultūros politikos formavimą ir kultūros veiklų plėtojimą.

Platesnis veikimas pasauliniame kontekste. Tarptautinė integracija, įtakingų ir pasitikinčių partnerių stoka. Nepasitikėjimas Lietuva kaip posovietine šalimi vis dar gajus, bet pasitikėjimas auga. Būtina skatinti atvirumą ir bendradarbiavimą visais lygmenimis. Pasitelkti globalią lietuvių diasporą, dirbančius ir studijuojančius užsienyje.

Su geopolitiniais pokyčiais susijusios naujos tarptautinio bendradarbiavimo ašys: Ukrainos kryptis. Rusijos kultūrinė ir institucinė įtaka pasaulyje nuslopusi, kultūros institucijos užsienyje atsiveria ieškodamos naujų kultūrinių krypčių. Atsiveria galimybė tapti Šiaurine žvaigžde, platforma, kurioje plėtojasi kultūrinė ir kūrybinė skirtingų geopolitinių erdvių sąveika. Vilniui atsiveria galimybė tapti „dešimtmečio Amsterdamu“, pasitelkiant žmones, kurie atvyko ne visai savo noru: kūnai ir protai jau Lietuvoje, bet neradę čia priimtinos kultūrinės terpės išvažiuos.

Gyvenimo prasmės pojūčio silpnėjimas ir auganti prasmingų temų stoka gali sudaryti prielaidas atsigręžti į kultūrinės veiklas ir sustiprinti kultūros lauko kuriamų verčių suvokimą.

Grėsmės

Mažoms valstybėmis neišvengiama didelė kultūros sektoriaus, įskaitant nevyriausybinės organizacijas, priklausomybė nuo valstybinių finansavimo šaltinių. Keičiantis valdančiajai daugumai ir jos prioritetams, kultūros sektorius nėra atsparus galimoms politinėms manipuliacijoms.

Nuoseklus valstybės kultūros politikos įgyvendinimas ir finansavimo prioritetai yra neišvengiamai priklausomi nuo ekonominės situacijos ir geopolitinės situacijos stabilumo. Lėšų kultūros laukui nuolat trūksta ir ši tendencija gali išlikti saugumo ir kitų nenumatytų krizių grėsmių kontekste.

Nesant teisiškai sutvarkyto ir veikiančio tarpinstitucinio bendradarbiavimo mechanizmo, įstaigų išlaidos planuojamos žinybiškai, atskiros ministerijos gina savo biudžetus, pernelyg siaurai suvokdamos savo funkcijas, neturi motyvų finansuoti aktualias kultūrinės veiklas. Tai tampa kliūtimi efektyviai realizuoti abstrakčiai deklaruotus horizontaliosios kultūros politikos tikslus. Skirtingų sričių (švietimo, socialinės apsaugos, sveikatos apsaugos, ir kt.) institucinės sąveikos trūkumas nulemia tai, kad kultūrinės paslaugos tampa izoliuotos, nestimuliuoja bendradarbiavimo sprendžiant bendrąsias visuomenės ar bendruomenių problemas.

Profesionaliam kultūriniam veiksmui organizuoti būtina ne tik stiprinti kultūros vartotojų kompetencijas, ugdyti poreikį bendradarbiauti, dalytis patirtimi, būti socialiai atsakingiems, bet ir atnaujinti administracinius pajėgumus. Kultūros funkcijų administraciniai pajėgumai išvystyti netolygiai, kompetencijos sutelktos miestų kultūriniame sektoriuje. Kultūros sektorius regionuose susiduria su administracinių kompetencijų stoka, bet yra nepajėgus ekonomiškai konkuruoti su kitais darbo rinkos segmentais. Kompetencijų ugdymo ir tobulinimo sistema atrofuoja.

Daugiau kaip pusė Lietuvos menininkų gyvena ir dirba Vilniuje. Lietuvos regionų kultūrinė atskirtis yra didelė ir toliau didėja. Kultūrinė atskirtis formuojasi ir miestuose. Viešoji erdvė tampa susiskaidžiusi, veikiama netiesioginio, skaitmenizuoto bendravimas socialiniuose tinkluose, kur puoselėjamas teisuoliškumas ir kategoriškumas.

7. Ekosistemos transformacijos pasiūlymai

Bet kurios visuomenės kultūra, suvokta kaip žmogiškosios veiklos simbolinių reiškinių, įsitikinimų ir praktikų visuma, bendriausiais bruožais gali būti funkciškai skaidoma į tris sritis – paveldą, kūrybą ir kasdienį gyvenimą. Kultūrinio lauko klestėjimui svarbi ne tik aukšta šių elementų kokybė, vertinant juos atsietai vienas nuo kito, bet ir aktyvi jų tarpusavio sąveika. Atsižvelgiant į siekį įgyvendinti norimą Šiaurinės žvaigždės scenarijų, tokia sąveika dabartinėje Lietuvos kultūros ekosistemoje yra nepakankama ir turėtų būti aktyvinama.

Kultūros lauko pokyčiai vyksta ne tiek dėl efektyvios ir nuoseklios politinių ciklų kaitai atsparios ilgalaikės strategijos ir jos įgyvendinimo plano, bet fragmentiškai ir spontaniškai, veikiau kaip savaiminiai procesai.

Spontaniškai ir valstybės menkai kontroliuojamai raidai paliktas kultūrinis laukas gali būti vertinamas ir konceptualizuojamas kaip liberalus kultūros depolitizavimas, kaip vietoje sovietinio režimo įsigalėjusių demokratijos bei laisvės triumfas, visuomenės kultūriniam gyvenimui tapus išsilavinusių, kūrybingų, aktyvių ir pilietiškai atsakingų gyventojų, o ne politinės valdžios reikalui. Tačiau šiuo metu, kai gyventojų įsitraukimas į kultūros reiškinius yra per menkas, kūrybiniai ir kultūriniai procesai yra prastai integruoti į kitas gyvenimo sritis, kai kultūros laukas pasižymi gilia geografine, ekonomine ir socialine atskirtimi, faktinė situacija neatitinka valstybės dokumentuose skambiai deklaruojamų lūkesčių kultūros laukui, nėra prielaidų tikėtis kokybinio pokyčio ir taip laukiamų kultūros lauko funkcijų visuomenės gyvenime savaiminio ir nekontroliuojamo išsipildymo iki 2050 metų. Sistemingo visą kultūros lauką apimančio ir tolygaus raidos plano, kuriame būtų numatytos į norimus pokyčius orientuotos priemonės, taip pat užtikrintas keliamus tikslus bei lūkesčius atitinkantis finansavimas, poreikis yra akivaizdus. Pagrindinės problemos yra įvardytos ne viename tyrime, analizėje ar studijoje, tačiau faktinis dėmesys joms politinės retorikos neatitinka.

„Šiaurinės žvaigždės“ scenarijuje numatoma, jog „valstybės institucijos dirba ne tik tiesiogiai su kultūros sektoriumi, o pirmiausiai su visuomene, siekdamos formuoti kokybiško produkto paklausą“, jog „žmonės patys įsitraukia į įvairias kūrybines veiklas“, „mažėja kultūrinė atskirtis tarp didžiųjų miestų ir regionų“, „kultūra suprantama kaip strateginis resursas“. Šiam scenarijui realizuoti reikalingas visapusiškas kultūros lauko integravimas į įvairias gyvenimo sritis, įtvirtintas konceptualus kultūros lauko suvokimas, glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, efektyvi regionų kultūros politika bei papildomas finansavimas.

Konceptualus posūkis kultūros diskurse

„Šiaurinės žvaigždės“ scenarijuje numatyta kultūros lauko reikšmė reikalauja konceptualaus pokyčio mąstant apie kultūrą. Scenarijaus ambicija reikalauja atsisakyti įsisenėjusio kultūros supratimo kaip malonios momentinės pramogos ar turiningo laisvalaikio, kultūros institucijų sienų aiškiai atskirto nuo viso likusio gyvenimo. Integruojantis horizontalus kultūros lauko matmuo negali būti realizuotas vien įprastomis abstrakčiomis deklaracijomis apie kultūros svarbą nacionalinei tapatybei ir pilietiškumo stiprinimui. Esama didelio atotrūkio tarp teisės aktuose deklaruojamos kultūros strateginės reikšmės Lietuvos valstybei ir konkrečių kultūros politikos priemonių.

Kultūros politika ir strateginis planavimas reikalauja išplėto ir plačiai išdiskutuoto pragmatiškai artikuliuoto požiūrio į Lietuvos valstybę ne tik kaip į politinį, bet ir kaip į kultūrinį projektą, susiejantį dažnai aptariamus dvasinius kultūrinio gyvenimo aspektus su konkrečiomis pridėtinėmis vertėmis, kurios reiškiasi per konkrečių institucijų ar asmenų funkcijas ar veiklas. Politikos formavimo dokumentuose neįvardijus konkrečių kultūrinių verčių, kuriomis grindžiama ši politika, kultūros politikos objektas praranda konkretumą, sunku nubrėžti aiškias skirtis tarp kultūros srities bei kitų politikos sričių įsipareigojimų (Šarūnas ir kt. 2018).

Apsisprendimas, sutarimas ir ilgalaikis politinis įsipareigojimas dėl kultūros vertės valstybei turėtų būti formalizuotas ne vien kaip nacionalinis susitarimas (analogiškas partijų susitarimui dėl švietimo), bet ir tapti pagrindu iki šiol tinkamai neparengtam integraliam Kultūros politikos pagrindų įstatymui, kuris, kaip buvo numatyta, turėtų aiškiai įtvirtinti bendruosius valstybės kultūros politikos tikslus. Ilgo ir vidutinio laikotarpio kultūros politikos principus bei politines ambicijas formuluoti įmanoma tik remiantis aiškiai įsisąmonintais bendraisiais politikos tikslais, kylančiais iš plataus sutarimo dėl specifinių kultūros lauko kuriamų verčių. Jie taip pat leistų aiškiai apibrėžti kultūros politikos sąsajas su kitomis politikos sritimis, taip pat įvardyti skirtį tarp jas kuriojančių institucijų atsakomybės.

Tarpinstitucinis ir tarpstritinis bendradarbiavimas

Kultūros sektoriaus potencialas turi būti maksimaliai išnaudojamas sprendžiant kitų sričių iššūkius ir problemas.

Plati visuomeninė kultūros reikšmė, numatyta siekiamoje vizijoje, diktuoja poreikį sukurti bendrą pažangos programą kultūrai, kuri neapsiribotų vien nusistovėjusiais kultūros institucijų ir organizacijų poreikiais ir galimybėmis, kuriai būtų vadovaujama ne vienos ministerijos, bet Vyriausybės lygmeniu. Bendra „iš viršaus“ prižiūrima administracinių veiklų ir bendradarbiavimo programa taptų imperatyvu jos įgyvendintojams visose srityse. Tačiau reikalinga faktinė, ne vien „popierinė“ lyderystė. Kiekviena numatyta priemonė turi turėti aiškius už jos įgyvendinimą atsakingus savininkus (diskusijose buvo minima, kad teigiamai vertinamas moksleivių Kultūros paso sumanymas neveikė, kol lyderystė nebuvo formaliai priskirta Kultūros ministerijai), visų kitų atsakingų institucijų vaidmenis.

Be to, kultūros pažangos planas turėtų iš anksto numatyti konkrečias institucijų bendradarbiavimo formas ir mechanizmus. Tokio bendradarbiavimo poreikis jau suvokiamas, bet jo formų laukiama kaip savaiminės iniciatyvos iš kultūros organizacijų ar institucijų, kurios dėl resursų stokos greta įprastų savo veiklų administravimo nepajėgios kurti naujus tarpinstitucinio bendradarbiavimo kanalus ir formatus. Finansinių išteklių stygius yra vienas reikšmingas faktorius, tačiau čia trūksta ir administracinės vaizduotės, kompetencijų bei resursų.

Geografinės atskirties įveika

Lietuvoje išlieka dideli kokybiškų kultūros paslaugų prieinamumo skirtumai skirtingose vietovėse. Finansuodama pavaldžių kultūros ir meno įstaigų tinklą, kuris nėra geografiškai tolygus, centrinė valdžia dar labiau didina kokybiškų kultūros paslaugų netolygumą. Norint išspręsti sisteminės kultūros lauko problemas, kultūros politika turi būti įgyvendinama regioniniu lygmeniu, derinami centrinės valdžios ir miestų savivaldos veiksmai teikiant kultūrinės paslaugas. Prie to prisideda 2018 m. patvirtintas ir palaipsniui tobulinamas „Tolygios kultūrinės raidos įgyvendinimo regionuose tvarkos aprašas“, jo pagrindu pradėjusios veikti Regioninės kultūros tarybos. Tačiau jų patirtis rodo, jog itin gajus regionuose puoselėjamos konservatyvios, tradicinės etnokultūros stereotipas. Išlieka ilgalaikė tendencija, kad Lietuvoje vietos valdžia santykinai mažai finansuoja kultūros paslaugas, be to, tarp skirtingų savivaldybių ryškūs paslaugų finansavimo skirtumai. Kaip anksčiau fiksuota, regionų kultūros politika turėtų būti aktyviau grindžiama „tolygaus kokybiškų kultūros paslaugų prieinamumo, kultūrinio dalyvavimo formų įvairovės palaikymo, įvairių visuomenės socialinių grupių įtraukimo į kultūrą argumentais“ (Šarūnas ir kt., 2018, p. 85).

Savivaldybių vaidmuo kultūros politikoje faktiškai yra menkesnis nei centrinės valdžios. Tą rodo viešųjų finansų, skiriamų kultūrai, duomenys. Tai ilgalaikė tendencija, kurios savime nepasikeis. Kultūros srityje savivaldybės mažai bendradarbiauja tarpusavyje. Kultūros kaip laisvai įgyvendinamos savivaldos funkcijos apibrėžimas vietos savivaldos įstatyme lemia, kad savivaldybėse teikiamų kultūros paslaugų kokybė labai priklauso nuo vietos savivaldos politinių prioritetų, jų pastovumo.. Kultūros paslaugų finansavimas dažnai suvokiamas kaip nebūtinosios išlaidos (ten pat, p. 55-56). Dideli kultūros paslaugų finansavimo skirtingose savivaldybėse skirtumai rodo, kad kultūra ne visur yra vietos savivaldos politinių prioritetų sąrašo viršuje nuolat išsilaikanti politikos sritis.

Socialinė atskirtis, kultūrinio kapitalo stoka

Net jei nebūtų ekonominių ir geografinių barjerų, kultūrinės veiklos nedomina tų, kurie stokoja tinkamo kultūrinio kapitalo. Siekiamoje vizijoje numatyta, kad „kūrybiškumo lavinimas, kultūrinis ir meninis ugdymas vyksta nuo mažens“. Tad valstybės kultūros politika turi apimti ne tik kultūros institucijų lygmenį, bet ir kultūros vartotojų ugdymą, kultūrinio kapitalo formavimą nuo vaikystės. Čia ypač svarbus švietimo sistemos vaidmuo. Visuomenės pokyčiai įmanomi tik per švietimą, visų pirma per formalųjį ugdymą. Į kultūros politikos įgyvendinimą neįtraukiant švietimo sistemos, neintegruojant kultūros edukacijos į bendrojo ugdymo sistemą, taip pat į mokymosi visą gyvenimą programas, norimo scenarijaus pasiekti neįmanoma.

Viešoji kultūros procesų ir reiškinių refleksija yra gana skurdi ir sunkiai prieinama vartotojams, jei ne fiziškai, tai dėl kultūrinio kapitalo stokos ir susiformavusių įpročių. Per paskutinius dešimt metų leidžiamų laikraščių bendras tiražas sumažėjo beveik tris kartus (nuo 176 mln. 2011 iki 63 mln. 2020). Tai atspindi visuotinį skaitmenizacijos procesą, masinės informacijos sklaidos ir vartojimo įpročių pokyčius. Pastebėtina, kad leidžiamų žurnalų tiražai per tą patį laikotarpį sumažėjo trečdaliu (nuo 62 mln. 2011 iki 39 mln. 2020), o leidžiamų knygų ir brošiūrų – faktiškai nepakito (išlieka apie 4,8-4,9 mln.)¹⁴. Komercinėje žiniasklaidoje kultūros procesus vertinančio, kultūros vartotojus edukuojančio turinio praktiškai nėra, o su komerciniu sektoriumi konkuruojančio visuomeninio transliuotojo įsipareigojimai dėl kultūrinio turinio kūrimo nėra visiškai aiškūs.

Kultūros, kaip bendros patirties lauko, potencialas nėra išnaudojamas socialinėje politikoje socialinės atskirties mažinimui.

Prodiusavimo, kuravimo, vadybos ir administravimo bei ryšių su visuomene veiklas vykdyti neretai priversti patys menininkai ir kūrėjai, kurie čia susiduria ne tik su resursų, bet ir su kompetencijų stoka. Tai dar viena priežastis, dėl kurios nukenčia kultūrinio turinio apykaita visuomenėje. Sąveiką tarp kultūros institucijų, taip pat tarp kultūros kūrėjų ir paslaugų tiekėjų bei kultūros vartotojų sustiprintų efektyvesnė kultūros procesų administravimo specialistų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistema. Lietuvoje neblogai išvystytas profesionalių menininkų ar paveldo specialistų rengimas, o kultūros vadybos specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas atsilieka – kultūros vadybos programos universitetinėse aukštosiose mokyklose ir kolegijose nėra populiarios. Rekomenduotina numatyti esamų ar naujų studijų programų atnaujinimą, atliepian kultūros politikos prioritetus ir siekinius, taip pat tokių studijų populiarinimo veiklas.

Finansavimas, analizė ir stebėseną

Nepaisant deklaruojamos kultūros svarbos, Lietuvoje menininkai ir kultūros sektoriaus darbuotojai gauna itin mažą atlygį, o neretai dirba tiesiog neatlygintinai. Aktyvesnė ir ambicingesnė valstybės kultūros politika neišvengiamai pareikalaus didesnių finansinių resursų.

Didesnis kultūros sektoriaus ir kultūros veiklų viešasis finansavimas turėtų būti grindžiamas labiau instrumentiniu požiūriu į daugialypį kultūros vaidmenį valstybės gyvenime, išgrynintomis kultūros procesų kuriamomis vertėmis, ir siejamas su nuolatine kultūros lauko stebėseną ir analize, pasitelkiant LKT stebėsenos ir analizės skyrių, kultūros tyrimų mokslo institucijas.

Didesnis viešasis kultūros lauko finansavimas nebūtinai turi būti skirstomas vien per Kultūros ministeriją. Svarbu, kad kitų sričių politikos formuotojai ir įgyvendintojai matytų kultūrą kaip instrumentą savo srities problemoms spręsti. Kultūros ministerijos iniciatyva galėtų būti parengtas kultūros potencialo ir veiksmingumo sprendžiant kitų politikos sričių iššūkius vertinimas, o juo remiantis numatytos ir kitoms ministerijoms siūlomos konkrečios veiklų programos, taip pat plečiamas supratimas, kad kultūra gali spręsti kitų sričių problemas.

Naujos kultūros politikos priemonės turi būti kuriamos tik numatant aiškius finansavimo šaltinius.

¹⁴ <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-svietimas-kultura-ir-sportas-2021/spauda>

8. Išvados ir rekomendacijos

Šioje lentelėje, remiantis ankstesniame skyriuje aptartais kultūros ekosistemos transformacijos pasiūlymais, pateikiamos konkrečios rekomendacijos sprendimų priėmėjams iki 2050 m. dėl reikalingų pokyčių kultūros ir kultūros politikos srityje.

Eil. Nr.	Rekomendacija	Rekomendacijos įgyvendinimo pasiūlymai	Rekomendaciją įgyvendinanti institucija	Įgyvendinimo terminas	Laukiamas rezultatas
	<i>Pateikiamos vertinimo rekomendacijos trumpai apibūdinant kiekvienos esmę</i>	<i>Aprašomi veiksmai, kurie turi būti vykdomi siekiant įgyvendinti rekomendaciją</i>	<i>Nurodoma institucija, kuri turi imtis konkrečių priemonių rekomendacijai įgyvendinti</i>	<i>Nurodoma data, iki kurios turi būti įgyvendinta rekomendacija</i>	<i>Nurodomas rezultatas, kurio tikimasi įgyvendinus numatomas priemones</i>
1.	Mažinti kultūros srities atskirtį nuo kitų valstybės valdymo ir gyvenimo sričių, konkretizuoti ir valstybės kultūros politikos tikslus ir prioritetus	Parengti ir dokumentais įtvirtinti sisteminių kultūros lauko modelį susietą su kultūros politikos tikslais ir prioritetais, artikuluojant konkrečių kultūros lauko dalyvių (įstaigų, organizacijų, kūrėjų bendruomenių) funkcijas ir veiklas, suprantamai detalizuojant ilgalaikius valstybės lūkesčius ir įsipareigojimus;	Kultūros ministerija, Vyriausybė, Seimas	2023-2024	Iš esmės atnaujinti požiūrį į ir išplėsti politinį ir viešąjį supratimą apie kultūros sektoriaus kuriamą vertę visam valstybės ir visuomenės gyvenimui; Išgryninti ir įtvirtinti ilgalaikius valstybės kultūros politikos tikslus ir įsipareigojimus, darant juos atsparesnius politiniams ciklams; Maksimaliai efektyviai išnaudoti kultūros lauko, kaip realaus strateginio resurso, potencialą visose valstybės gyvenimo srityse.
		Parengti kultūros sektoriaus potencialo sprendžiant kitų valstybės gyvenimo sričių (švietimo, socialinės apsaugos,	Kultūros ministerija kartu su kitomis ministerijomis, savivaldybėmis, LKT, mokslo institucijomis	Parengti iki 2025; įgyvendinti nuolat.	

		<p>sveikatos apsaugos, aplinkos, krašto apsaugos, užsienio reikalų, ir t.t.) problemas ar atliepiant jų poreikius vertinimą, kartu su kitais sektoriais numatyti šio potencialo realizavimo priemonių planą;</p>			
		<p>Inicijuoti kultūros ir kitų sektorių įstaigų bendradarbiavimą – sukurti, įdiegti ir palaikyti bendradarbiavimo ir jo stebėjimo mechanizmus, grįstus konkrečiomis, aiškiomis ir realistiškai įgyvendinamomis veiklomis, užtikrinant tam reikalingas kompetencijas ir finansavimą;</p>	<p>Kultūros ministerija kartu su kitomis ministerijomis</p>	<p>Modelio rengimas 2023-2025; pilotiniai bandymai 2025-2028; pasiteisinusias praktikas diegti ir vykdyti nuolat.</p>	
		<p>Iš esmės peržiūrėti kultūros vadybos specialistų ir prodiuserių rengimo ir kompetencijų tobulinimo sistemą, teikiant ypatingą dėmesį vietinės reikšmės kultūros paslaugas teikiančių įstaigų poreikiams, fiksuoti kultūros lauko poreikius</p>	<p>Kultūros ministerija kartu su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, dalyvaujant savivaldybėms</p>	<p>2023-2025</p>	

		mokslo ir studijų sistemai tarpinstituciniu susitarimu.			
2.	Mažinti kultūrinę ir socialinę atskirtį geografiniu aspektu tarp Vilniaus, kitų didžiųjų miestų ir likusių Lietuvos regionų, mažinant kokybiškų kultūros paslaugų prieinamumo netolygumus, kylančius dėl fizinių barjerų, ekonominės, socialinės ir kultūrinio kapitalo nelygybės, visų pirma orientuojantis į ateities kartas – vaikus ir jaunimą.	<p>Užtikrinti Lietuvos kultūros apykaitą, aukšto lygio profesionalių kūrėjų, atlikėjų ir jų kūrybos judumą Lietuvoje, orientuojantis į regionų gyventojų kultūrinius poreikius ir jų lavinimą, įtraukiant tai į atitinkamus nacionalinių ir valstybinių institucijų veiklos planus;</p> <p>Stiprinti ir intensyvinti kultūros įstaigų tarpusavio bendradarbiavimą (tarp regionų ir tarp kultūrinės veiklos sričių) – sukurti, įdiegti ir palaikyti bendradarbiavimo ir jo stebėjimo mechanizmą, grįstą konkrečiomis, aiškiomis ir realistiškai įgyvendinamomis veicklomis, užtikrinant tam reikalingas kompetencijas ir finansavimą;</p> <p>Analizuoti bei tobulinti menininkų, kūrėjų</p>	<p>Kultūros ministerijai pavaldžios nacionalinės ir valstybinės kultūros įstaigos, savivaldybės</p> <p>Vyriausybė, Kultūros ministerija, Savivaldybės, LKT, STRATA</p> <p>LKT, Kultūros ministerija</p>	<p>nuolat</p> <p>Modelio rengimas 2023-2025; pilotiniai bandymai 2025-2028; pasiteisinusias praktikas diegti ir vykdyti nuolat.</p> <p>2025-2030</p>	<p>Padidinti kultūros paslaugų prieinamumą gyventojams nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, socialinės ar demografinės grupės;</p> <p>Didinant gyventojų įsitraukimą į kultūrinį gyvenimą, auginti visuomenės narių kultūrinį kapitalą, stiprinti bendruomeniškumą, atvirumą pokyčiams ir atsparumą valstybei priešiškų jėgų neigiamam poveikiui.</p>

		ir kitų kultūros darbuotojų gaunamo darbo užmokesčio, skatinimo ir kvalifikacijos kėlimo sąlygas;			
		Skatinti kultūros reiškinių ir procesų refleksiją viešojoje erdvėje, pasitelkiant žiniasklaidą, mokslinius tyrimus, mokslo populiarinimo priemones. Ugdyti gyventojų gebėjimą atsirinkti ir vertinti informaciją.	Kultūros ministerija, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, SRTRF, LKT, Nacionalinis transliuotojas, mokslo ir studijų institucijos	Nuolat	
3.	Didinti Lietuvos kultūros matomumą ir atpažįstamumą pasaulyje, Lietuvos patrauklumą užsienio kūrėjams ir menininkams	Parengti ir įgyvendinti tikslingą ilgalaikę programą, kurios paskirtis – skatinti ir remti Lietuvos autorių ir kūrėjų galimybes pristatyti kūrybą ir kelti kvalifikaciją užsienyje (rezidencijos, vertimai, leidimai, renginiai, integracija į skaitmenines kultūros produktų ir prekių sklaidos platformas);	Kultūros ministerija, Užsienio reikalų ministerija, Ūkio ir inovacijų ministerija, LKT, LKC, LKI, atašė tinklas.	2025-2050	Pagerėjęs Lietuvos įvaizdis Europoje ir pasaulyje, Lietuvos kultūros atpažįstamumas ir pripažinimas, išaugęs kultūrinis ir ekonominis patrauklumas.
		Sukurti ir finansuoti užsienio kūrėjų ir menininkų kūrybines	Kultūros ministerija, Užsienio reikalų ministerija, LKT,	2025-2050	

		rezidencijas Lietuvoje;	LKI, atašė tinklas.		
		Sudaryti tarpinstitucinį susitarimą dėl kūrybinių ir kultūrinių industrijų sektoriaus stiprinimo ir kultūrinio verslumo skatinimo, išnaudojant turimą infrastruktūrinį, techninį ir intelektinį potencialą. Numatyti ir koordinuoti skirtingų valstybės veiklos sričių tikslus ir įsipareigojimus vystant tarptautiškumo veiklas.	Kultūros ministerija, Ūkio ir inovacijų ministerija, Užsienio reikalų ministerija	2025	

Literatūros šaltinių sąrašas

Anderson, B. (1999). *Isivaizduojamos bendruomenės. Pamąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Iš anglų k. vertė A. Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos 1999.

Beck, U. (2006). *Cosmopolitan Vision*. London: Polity

Berge, O., K. (2021). *A land of milk and honey? Public funding for culture in Norway*. <https://pub.norden.org/nordiskkulturfakta2022-01/#91707>

Duhamel, J. (1972). The age of culture. In J. Ahearne (ed.), *French Cultural Policy Debates: A Reader*, London: Routledge, 2002, pp. 83-90.

Dzemydaitė, G. (2019). Regionų kultūros plėtros 2012-2020 metų programos 2015-2017 metų etapo vertinimas. <https://www.kulturostyrimai.lt/visos-temos/kulturos-politika/regionai/regionu-kulturos-pletros-2012-2020-metu-programos-2015-2017-metu-etapo-vertinimas/>

EK (2007). „Komunikatas apie Europos kultūros globalizuotame pasaulyje darbotvarkę“. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0242&from=LT>

EP (2008). „Europos kultūros globalizuotame pasaulyje darbotvarkė“. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:247E:0032:0041:LT:PDF>

ESTEP (2019). Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimas: Kultūra. <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/lietuvos-ukio-sektoriu-finansavimo-po-2020-metu-vertinimas>

ETMK (2018). *Recommendation CM/Rec(2018)10 of the Committee of Ministers to member States on culture's contribution to strengthening the internet as an emancipatory force*. <https://rm.coe.int/09000016808eedf1>

Eurostat (2015). Culture statistics – cultural participation. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation

Giddens, A. (2002). *Runaway World: How Globalisation is Reshaping our Lives*. London: Routledge.

Kangas, O., & Kvist, J. (2018). *Nordic welfare states*. In *The Routledge Handbook of the Welfare State* Routledge. Second edition.

Kildal, N., Kuhnle, S. (2005). *Normative Foundations of the Welfare State: The Nordic experience*. London, Routledge. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/22714>

Kim, M. (2022), The Growth of South Korean Soft Power and Its Geopolitical Implications. In *Journal of Indo-Pacific Affairs* 5(6), Air University Press, Pp. 123-138. <https://media.defense.gov/2022/Nov/08/2003110774/-1/-1/1/JIPA%20KOREA-SPECIAL%20ISSUE%202022.PDF>

Kim, S. S. (2000). *Korea's Globalization* (Cambridge Asia-Pacific Studies). Cambridge University Press.

- Kurk Lietuvai (2020). *Erdvinė kultūros paslaugų tinklo analizė*. <http://kurklit.lt/wp-content/uploads/2020/11/Erdvin%C4%97-analiz%C4%97-i-%C5%A1samiai.pdf>
- Laužikas, R., Darius P., Vytautas D., Leonidas S., ir Arūnas M. (2020). Agentinio modeliavimo taikymas kultūros tyrimų informacijos valdymui. *Informacijos mokslai*, 88, 8-28. <https://doi.org/10.15388/Im.2020.88.29>
- Lietuvos kultūros taryba (2022) „Teisingas atlygis už kūrybą“ tyrimo ataskaita. <https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2022/06/LKT-Teisingas-atlygis-uz-kuryba-ataskaita-2022.pdf>
- Lietuvos kultūros taryba (2018). Dėl Tolygios kultūrinės raidos modelio įgyvendinimo. <https://www.ltkt.lt/naujienos/306-del-tolygios-kulturines-raidos-modelio-igyvendinimo.html>
- Lietuvos kultūros taryba (2020). Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis 2020. <https://www.kulturostyrimai.lt/visos-temos/kulturos-politika/gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ir-pasitenkinimas-kulturos-paslaugomis-2020/>
- Lietuvos Respublikos Seimas (2010). Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės. 2010 m. birželio 30 d. LR Seimo nutarimas Nr. XI-977. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.377620>
- Lietuvos Respublikos Seimas (2021). Nutarimas dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių įgyvendinimo 2021 – 2024 metų prioritetų aprašo patvirtinimo. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e10d6d50122b11ec9f09e7df20500045>
- Lietuvos statistikos departamentas (2022). *Lietuvos švietimas ir kultūra (2022 m. leidimas)*. <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-svietimas-ir-kultura-2022/kultura>
- Lindqvist, K. (2021). *Public Funding for Culture in Sweden*. <https://pub.norden.org/nordiskkulturfakta2022-01/#91731>
- LR Kultūros ministerija (2022) *Kokybinis kultūros centrų tyrimas. Galutinė ataskaita*. https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2022/03/Kokybinis_kulturos_centru_tyrimas_2022.pdf
- Ścibiorska-Kowalczyk, I., & Cichoń, J. (2021). The Significance of Cultural Policy—Case Study of South Korea. *Sustainability*, 13(24), 13805. MDPI AG. <http://dx.doi.org/10.3390/su132413805>
- Shim, D. (2006). Hybridity and the rise of Korean popular culture in Asia. *Media, Culture and Society* 28 (1) : 25-44. <https://doi.org/10.1177/0163443706059278>
- Shin, S. B. (2021). Hallyu, the Korean Wave Coping with Challenges against COVID-19. In *Korea and the OECD: 25 Years and Beyond*, OECD, 2021, pp. 266-275. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1113_1113250-gswshuy2u8&title=Korea-and-the-OECD-25-Years-and-Beyond
- Sokka, S., Johannisson, J. (2021). *Cultural Policy as a Balancing Act*. <https://pub.norden.org/nordiskkulturfakta2022-01/#92287>

STRATA (2022). LIST techninė galimybių studija. Vyriausybės strateginės analizės centras. Nepublikuotas rankraštis.

Šarūnas, T., Armakauskaitė, D., Erentaitė, R., Kontvainė, V. (2018). Brėžiant kultūros politikos kryptis. Galimybių studijos ataskaita. <https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2020/12/Breziant-kulturos-politikos-kryptis.pdf>

Throsby, D. (2001). *Economics and Culture*. Cambridge University Press.

UNESCO (2003). Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija. Vertė Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Vertimo, dokumentacijos ir informacijos centras. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-LT-PDF.pdf>

Žiliukaitė, R., Poviliūnas, A., & Savicka, A. (2016). Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų. Vilniaus universiteto leidykla. https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Naujienu_Mokslo_pasiekimai/2016/lietuvos_visuomenes_vertybiu_kaita.pdf

Kuriame pamatus pagrįstiems ir
įžvalgiems viešosios politikos sprendimams